

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Zagreb, 25. svibnja 2013.

HEJ, DA ILI NE?
(UZVIK, ČESTICA, VEZNIK?)

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentor:

Prof. dr. sc. Ivo Pranjković

Student:

Igor Marko Gligorić

Sadržaj

1. Uvodne napomene	3
2. Problemi s <i>Hej, da ili ne</i>	8
2.1. O <i>Hej</i>	8
2.2 O <i>da i ne</i>	10
2.3 O <i>ili</i>	13
3. <i>Hej, da ili ne</i> u hrvatskim jezičnim priručnicima	15
4. Što s <i>Hej, da, ili i ne?</i>	31
4.1. Što s <i>hej?</i>	32
4.2. Što s <i>ili?</i>	37
4.3. Što s <i>da i ne?</i>	40
5. Zaključna razmatranja	43
6. Sinteza	52
7. Zahvala	56
8. Literatura	57
9. Sažetak	61

1. Uvodne napomene

Hej, da ili ne na prvi je pogled u svakodnevnome govoru ne tako neuobičajen iskaz. Ipak, rjeđe ćemo takav iskaz i njemu slične iskaze pronaći u tekstovima koji se bave jezikom. Postavlja se pitanje je li iskaz *Hej, da ili ne* (i) rečenica ili on pripada isključivo domeni konkretne govorne situacije. Riječ je o distinkciji između rečenice i iskaza (usp. Silić-Pranjković 2007: 276) koja omogućuje razlikovanje iskaza kao konkretne, supstancijalne, akcidentalne i kontekstno ovisne realizacije apstraktne, formalne i kontekstno neovisne jezične jedinice, rečenice (usp. Hjelmslev 1980). Početno je pitanje dakle predstavlja li taj iskaz sâm sustav ili je on (samo) konkretna upotreba toga sustava u točno određenoj govornoj situaciji (s točno određenim sudionicima komunikacije), predstavlja li on jezik/*langue* ili pripada domeni govora/*parole* (usp. Saussure 2000).

Već je ovdje potrebno upozoriti na paradoks koji se javlja u vezi s dihotomijom jezik-govor. Jezik se, uzmemo li u obzir i Hjelmslevljeve spoznaje, određuje kao forma, on formativno djeluje na misao (jer misao je bez jezika amorfn masa). Govor se određuje kao konkretna realizacija jezika kao (strukturalistički) apstraktnoga sustava znakova. Saussure predlaže razlučivanje jezika i govora kao bitnoga od nebitnoga, kao principa kategorizacija, kao dviju odvojivih pojava, jer jezik je po Saussureu sustav sam za sebe i sam po sebi. Ipak, jezik i govor međusobno su uvjetovani: nema jezika bez govora kao što nema ni govora bez jezika. U takvoj je koncepciji moguće nazrijeti jednaku važnost i sustava i njegove realizacije. Takva će koncepcija u kasnijim teorijama/pristupima jeziku, posebice u kognitivnoj lingvistici kao uporabno utemeljenome modelu, doći do izražaja.¹

Postoji još jedan problem u vezi s iskazom/rečenicom navedenim/navedenom na početku rada. Rečenica po svojoj definiciji predstavlja jezičnu cjelinu koja prenosi kakvu obavijest. Međutim pitanje samo po sebi znači manjak informacije, njezin nedostatak ili potpunu odsutnost (?). Prema tome za pitanje (ili upitnu rečenicu) mogli bismo reći kako i nije rečenica u pravome smislu toga termina. Ako nema prijenosa obavijesti na relaciji govornik-sugovornik, nema ni

¹ Treba napomenuti kako kognitivna lingvistika (gramatika) na jezik gleda kao na simbolički kontinuum (usp. Langacker 1995). Osim toga naglasak je u kognitivnolingvističkoj teoriji na govoru (jer se kognitivna gramatika i definira kao uporabno utemeljen model; eng. *usage-based model*)

rečenice jer je informativnost ta koja čini rečenicu rečenicom (*per definitionem*). Ipak, čini se kako bismo informativnost mogli vezati i uz pitanje. Riječ je o tome da govornik bez određene količine informacija, ma koliko god ta količina bila mala, ne može pitanje postaviti. Ako govornik ništa ne zna o kakvoj pojavnosti, ako ne posjeduje ikakvo (pred)znanje o sugovorniku, o situaciji, o predmetu komunikacije, on ne može u toj komunikaciji sudjelovati, a postaviti pitanje nedvojbeno znači upravo suprotno: aktivno (!) sudjelovati u komunikaciji. Npr. *Kako se zoveš* iskaz je koji govornik sugovorniku ne može uputiti ukoliko ne zna da se ovaj nekako zove. Količina informacija koju posjeduje govornik jest mala, ali ipak postoji i upravo je zbog toga komunikacija moguća. Dakle svaki iskaz podrazumijeva prethodno posjedovanje bilo kakve količine informacija (tj. znanja, kognitivnolingvistički govoreći, enciklopedijskoga znanja; usp. Langacker 1995, Žic-Fuchs 1991, Raffaelli 2009), a pitanje i prijenos obavijesti i njezino traženje.

S druge strane rečenica to ne podrazumijeva. Ona je jezična jedinica i kao takva lišena je bilo kakve obveze prema kategoriji informativnosti. Rečenice koje se nalaze u gramatikama ne prenose primatelju te poruke ikakvu obavijest. *Anin prijatelj voli sladoled* tip je rečenice koji se lako može pronaći u bilo kojoj gramatici. Takva rečenica ne prenosi obavijest. *Tko je uopće Ana* (?), *Tko je njezin prijatelj* (?), *Kakav sladoled* (?), *Zašto je (i je li uopće) ta informacija meni bitna*, *informira li me uopće čemu* (?), *Što sam ja (novo) saznao* (?) – Sve su to pitanja koja možemo postaviti nakon što pročitamo takvu rečenicu. Međutim svrha tih rečenica nije prijenos obavijesti. Prijenos je informacije cilj iskaza.² Otuda razlika između *značenja* rečenice i *smisla* iskaza (usp. Silić-Pranjaković 2007: 277). Dakle u ovome će se radu promatrati iskaz *Hej, da ili ne* koji dekontekstualiziran gubi iskazu svojstvenu informativnost te ovom analizom bliži se onome što se određuje pojmom rečenice.

Bilo koji iskaz (ili rečenica) sastavljen je od riječi. Riječ je skup glasova kojemu se može pridružiti određeno značenje (Simeon 1969b: 292). Određene skupine riječi formiraju vrstu na temelju zajedničkih gramatičkih obilježja, sličnoga načina funkcioniranja na sintaktičkoj razini, nekih semantičkih osobitosti i sl. Simeon (1969b: 734) nudi nekoliko definicija vrsta riječi: promatra vrste riječi kao gramatičko-semantičke kategorije/razrede, kao morfologizirane dijelove

² Ovdje treba reći kako su informativnost iskaza izvan konteksta (ako o postojanju iskaza izvan konteksta uopće možemo govoriti jer iskaz jest iskaz zato što ima kakav smisao, kakvu informativnost koje crpi upravo iz konteksta, govorne situacije) u kojemu se javlja i informativnost rečenice približno jednake, tj. gotovo ih nema.

rečenice, paradigmatičke razrede riječi i sl. Te su vrste ustanovljene na temelju četiriju principa (Simeon 1969b: 724): po značenju, po (zamišljenome) odnosu prema imenicama ili prema glagolima, po funkciji (stvarnoj ili zamišljenoj) i po položaju (stvarnome ili zamišljenome).

Prvi se kriterij odnosi na imenice, brojeve i sl. Značenje imenice jest imenovanje, a brojeva izricanje količine ili redosljeda. Drugi se kriterij odnosi na definiranje pridjeva kao vrste riječi s obzirom na njegov odnos prema imenici ili definiranje priloga s obzirom na njegov odnos prema glagolu. Treći kriterij govori o stvarnoj funkciji koju pojedine riječi imaju (zamjenice zamjenjuju imenice) ili po zamišljenoj funkciji koja je određena za veznike. Prijedlozi su vrsta riječi koja je određena prema stvarnome položaju, a uzvici prema zamišljenome (prema Simeonu). Potrebno je uočiti na koje se to vrste riječi odnosi atribut *zamišljen*. Riječ je o pridjevima, prilozima, veznicima, uzvicima. Samo se pridjevi ubrajaju u promjenjive vrste riječi.

I promjenjive i nepromjenjive vrste riječi tradicionalno su pitanje morfologije. Morfologija je (Simeon 1969a: 853) dio jezikoslovlja koji proučava različite aspekte tvorbe riječi s gledišta zavisnosti njezina značenja o njezinim sastavnim morfemima. Glavni je predmet morfologije istraživanje sustava gramatičkih kategorija pojedinoga jezika i načina njihova izražavanja. Morfologiju se može definirati i kao oblikoslovlje, nauk o oblicima.³

Kada je riječ o promjenjivim vrstama riječi, nedvojbeno ih možemo promatrati unutar morfologije. Promjenjive riječi imaju različite oblike za različite padeže, mijenjaju se s obzirom na kategorije lica, vremena i sl. Jednom riječju, promjenjive riječi imaju oblike. Međutim nepromjenjive se riječi od promjenjivih razlikuju upravo po tome što nemaju različite oblike ovisno o tome u kakvoj su relaciji prema drugim riječima: nepromjenjive riječi imaju samo jedan oblik. Prema tome zašto promatrati nepromjenjive riječi unutar nauka o oblicima kada one oblika nemaju?⁴

Prethodno je spomenuta relacija između riječi. Uzmimo npr. imenice. Različite relacije između dviju imenica konkretno se (morfološki) očituju u različitome padežnome nastavku/morfu. Padež je kao gramatička kategorija čista relacija. Relacija kao takva podrazumijeva postojanje najmanje dvaju članova neke skupine. Ako je tomu tako, padež je sam

³ Takvo je određenje morfologije djelomično u konfliktu s određenjima iz kognitivističke perspektive te s različitim modelima ustroja računskoga sustava (generativistički govoreći), s različitim modelima mentalnoga leksikona i dr. (usp. Erdeljac 1997, 2009).

⁴ Tako Marković (2012) u govoru o morfologiji spominje glagole, imenice, pridjeve, zamjenice i brojeve.

po sebi kategorija koja ne pripada morfologiji. On je vidljiv samo u kontekstu, a kontekst je sintaksa.⁵ Slično je i s kategorijom roda (usp. Pišković 2011): rod imenica relacijska je kategorija koja se očituje u slaganju imenica s pridjevima ili zamjenicama u rodu.⁶

Relacija (odnos) spominje se i u četirima principima na temelju kojih se riječi dijele u vrste. Važno je naglasiti kako su te riječi, riječi koje su razlikovane na temelju nekakvoga odnosa, u pravilu nepromjenjive (isključimo li pridjeve)⁷. Čini se kako je i ovo još jedan argument kako nisu sve vrste riječi ekskluzivno morfološki problem, a i one koje jesu problem morfologije, one koje imaju oblike (imenice, glagoli i dr.), nisu problem samo morfologije jer je ono čime se morfologija bavi vidljivo isključivo iz njihova odnosa s drugim riječima (koji je jedino moguć na razini rečenice). Zaključno treba reći kako oblici pojedinih vrsta riječi (naravno, oblici onih riječi koje imaju oblike, oblici promjenjivih riječi) dolaze sa sintaktičke razine i samim su time dijelom sintakse. Tek kada te oblike *izvadimo* sa sintaktičke razine, možemo ih promatrati onako kako ih promatra morfologija.⁸

Iskaz *Hej, da ili ne* sastoji se od triju vrsta riječi. Te bismo riječi tradicionalno odredili na sljedeći način: *hej* je uzvik, *da* i *ne* su čestice, *ili* je veznik. Nedvojbeno, riječ je o nepromjenjivim riječima. Prema Barić i sur. (2005: 99) te bi riječi bile nepunoznačne, gramatičke, sinsemantične, pomoćne ili odnošajne. Riječ je o riječima koje izriču odnose između onoga što znače punoznačne, leksičke ili autosemantične riječi.⁹ Čini se kako se takvu raščlambu barem djelomično može dovesti u pitanje ili bi ju trebalo nešto preciznije odrediti. Ukoliko te

⁵ Ne želi se reći kako bi se padež (ili bilo koja druga kategorija) trebao promatrati isključivo unutar sintakse. Samo se želi skrenuti pozornost na ono što se relativno rijetko spominje.

⁶ Namjerno se ovdje ne govori o slaganju s glagolima. Npr.: *Lopta je pala na cestu* ili *Selo je gorjelo dva dana* rečenice su koje svjedoče o slaganju subjekta (!) u rodu (broju i licu) s predikatom, tj. imenice s glagolskim pridjevom radnim kao dijelom perfekta glagola (želimo li uključiti i morfološku razinu).

⁷ Pridjevi su po mnogo čemu specifična vrsta riječi. Npr.: određeni i neodređeni vid pridjeva. Obično se govori o (ne)određenim pridjevima, a zapravo su imenice te koje su (ne)određene. Međutim bavljenje tom problematikom prelazi granice ovoga rada. S tim u vezi usp. Marković (2010).

⁸ Ovdje bi bilo dobro spomenuti i pojam *morfosintakse*. Riječ je o svojevrsnome hibridu. Stav je prema morfositaksi različit: od potpunoga negiranja njezina postojanja do apsolutnoga prihvaćanja. S obzirom na to da se ovdje govori upravo o isprepletenosti morfologije i sintakse, o službi pojedinih (vrsta) riječi u rečenicama ili na razini teksta, spominjanje se morfosintakse nameće samo od sebe.

⁹ U tu bi se skupinu ubrajale promjenjive ili djelomično promjenjive riječi (npr. prilozni). Možemo govoriti i o riječima koje imaju (ne)samostalno značenje (Silić-Pranjčević 2007: 39, Pranjčević 2005).

vrste riječi imaju manjak značenja, nesamostalne su, to bi značilo da ne mogu same tvoriti rečenicu. Dakle one su suznačne riječi (Silić-Pranjković 2007: 184). Međutim činjenica je da u govoru, na razini iskaza, suznačne riječ nerijetko samostalno čine iskaz (rečenicu). Npr.:

- *Jesi li položio ispit?*
- *Da.*

Ili:

- *Ideš li na predavanje ili s predavanja?*
- *Na.*

U prvome se slučaju iskaz sastoji od čestice, u drugome od prijedloga. Jasno je da je kontekst taj koji određuje značenje čestici/prijedlogu, ali je isto tako jasno da te dvije riječi mogu samostalno činiti iskaz. Osim toga nije li kontekst taj koji delimitira značenje svim jezičnim jedinicama (što npr. Bréal, Meillet, Stöcklein, Paul i Stern primjećuju još u predstrukturalizmu; usp. Raffaelli 2009), posebice prihvatimo li (zapravo činjenicu) da je polisemija obilježje koje karakterizira sve jezične jedinice (?).¹⁰ Dakle nepromjenjive riječi nisu riječi bez značenja: njihovo je značenje samo izrazito shematično te je nužan kontekst kako bi se ono suzilo, tj. kako bi se realiziralo odnosom između nepromjenjive riječi i one riječi (ili iskaza/rečenice) na koju se ta nepromjenjiva riječ odnosi aktualizirano značenje.¹¹ Iskazi slični ovome postaju nešto samorazumljivo uzmemo li u obzir kako je ekonomičnost jedno od osnovnih obilježje jezika.

* * *

¹⁰ S tim je u vezi i npr. Langackerova analiza prijedloga *over* čije izrazito shematično značenje okuplja brojna opimjerenje (eng. *instances*) jedne apstraktne i uopćene sheme (eng. *scheme*) u različitim kontekstima (s tim u vezi usp. Tyler i Evans 2001: 95-160).

¹¹ Potrebno je primijetiti kako je i ovdje spomenut odnos, a upravo je odnos među riječima ono što nas ponovno vodi na sintaktičku razinu i na taj način povezuje nepromjenjive vrste riječi s rečenicom/iskazom.

Prethodne uvodne napomene naznačile su problematiku kojom se ovaj rad bavi. Na tragu prethodno artikuliranih problema u nastavku će se pokušati dati nešto sustavniji i detaljniji opis teškoća u određenju uzvika, čestica i veznika na pojedinim jezičnim razinama. Postavljena pitanja opimjerit će se gramatičkim određenjima riječi tipa *hej*, *da*, *ili* i *ne* u hrvatskim jezikoslovnim priručnicima od Kašićeve do Silić-Pranjkovićeve gramatike. Rad nakraju nudi kratko obrazloženje (pokušaja) određenja tih (i takvih) riječi u hrvatskim gramatikama te još jedno moguće i barem djelomično opravdano tumačenje gramatičkoga statusa u naslovu navedenih riječi.

2. Problemi s *Hej* da ili ne

Prije detaljnije analize problematike nepromjenjivih riječi s naglaskom na uzvike, čestice i veznike potrebno je te vrste riječi definirati. Nakon definicije i s obzirom na definiciju pokušat će se dati uvid u teškoće koje takvo određenje pojedine vrste riječi uzrokuje.

2.1 O *Hej*

Simeon (1969b: 677)¹² za uzvike kaže da su (i) vrsta riječi kojom se izražava ili prenosi jaki osjećaj, često nauštrb gramatičke potpunosti, tj. (ii) nepromjenjiva vrsta riječi koja često služi za neposredno izražavanje čuvstava, osjeta i volje; ulazeći u rečenice, uzvici se sintaktički ne povezuju s drugim riječima u rečenici i nisu dijelovi rečenice.

Definicije slične navedenoj nalaze se u našim gramatikama od samih početaka. Kada govorimo o uzvicima, nedvojbeno je riječ o nepromjenjivoj vrsti riječi. Problematičnim se čini nešto drugo. Kao primjer uzmimo sljedeću rečenicu:

Hej, dođi u kuću!

Prethodno je rečeno kako se uzvici na sintaktičkoj razini ne povezuju s drugim riječima te da *uzrokuju* manjak gramatičke potpunosti. Postavlja se pitanje što znači *gramatička potpunost*. Vjerojatno se misli na činjenicu kako iskazi koje samostalno čini uzvik nemaju (barem ne u tradicionalnome smislu) jasno određen subjekt, predikat i ostale članove *potpune* rečenice. Međutim je li spomenuta *gramatička potpunost* za govor (a time i za jezik jer je govor uvijek u skladu s jezikom kao sustavom, on je njegova realizacija) uopće bitna? *Nepotpunost* pretpostavlja manjkavost, nedovršenost, necjelovitost: nešto što bi trebalo uzrokovati (ili bi uzrokovalo) problem u komunikaciji i što bi zapravo predstavljalo buku u komunikacijskome kanalu. Ipak, čini se kako prosječan govornik nema teškoća u svakodnevnoj komunikaciji ni u razumijevanju iskaza u kojima su korišteni uzvici ni u proizvođenju takvih: štoviše uporaba uzvika u skladu je s u prethodnome poglavlju spomenutom jezičnom ekonomičnošću. Osim toga iz navedenoga se

¹² Kod definicija pojedinih vrsta riječi navodit će se samo neki dijelovi tih definicija iz *Enciklopedijskoga rječnika lingvističkih naziva*.

primjera čini kako bi iskaz bio potpun i onda kada bi stajalo samo *Hej (!)*. To se *hej* ipak na nekoga odnosi. Odnosi se na (potencijalnoga) sugovornika. Dakle nekakva relacija ipak postoji. Slično je i (npr.) s ličnim zamjenicama. *Ja* i *ti* nemaju referenta neovisno o određenoj komunikacijskoj situaciji: *ja* ne znači ništa izvan konteksta koji će to *ja* identificirati. Zamjenice imaju naglašenu supstitutivnost¹³ i deiktičnost. Dakle i kod zamjenica je riječ o manjku značenja, ali njih doživljavamo kao članove rečenice i to se ne dovodi u pitanje. Osim toga činjenica je da se ovo *hej* nalazi u rečenici. Po prirodi i logici jezika *hej* se mora na nešto odnositi. Samim time *hej* mora vršiti nekakvu funkciju, a ako funkcionira u iskazu/rečenici/diskursu, mora biti i njegovim/njezinim dijelom. Osim rečenoga uzvike možemo promatrati i iz pragmalingvističke perspektive ili iz vizure suprasintakse. Uzvike možemo promatrati kao govorne činove u skladu s onim kako Austin (usp. Austin 1962) i njegovi nastavljači određuju performative: uzvici se mogu tumačiti kao iskazi kojima se pokušava djelovati (ili se djeluje) na sugovornika.¹⁴

Porijeklo se uzvika ne može pratiti na način na koji se može pratiti porijeklo veznika i čestica. Porijeklo uzvika tipa *tres*, *pljas*, *bum* ili *kukuriku*, *mjau*, *vau* sasvim je jasno. Riječ je o onomatopejama i uzvicima koji se odnose na tjeranje ili dozivanje životinja. S druge strane porijeklo uzvika tipa *ah*, *jao* i sl. nije tako transparentno. Nerijetko se u problematiziranju porijekla uzvika kaže *Da nije bilo boli, ne bi bilo ni uzvika*. Takvo tumačenje u skladu je i s općom percepcijom uzvika kao jezičnih jedinica kojima govornik izražava svoj stav prema sugovorniku ili prema onome o čemu se govori, prenosi kakav jak osjećaj. Ipak, iz takva su određenja izostavljeni navedeni primjeri koji se odnose na životinje.

¹³ Rečeno za zamjenice vrijedi. Međutim supstitutivnost je karakteristika bilo kojega jezičnoga znaka koji samim svojim postojanjem zamjenjuje nešto drugo (*aliquid stat pro aliquo*). Uz supstitutivnost osnovno je obilježje znaka redukcija: znak predstavlja model, on je reducirana stvarnost (npr. Škiljan 1985).

¹⁴ Ovdje nećemo ulaziti u daljnju elaboraciju takve perspektive jer ona prelazi okvire ovoga rada, posebice u kontekstu performativnoga obrata i shvaćanja svih iskaza (uključujući i konstative) kao performativa.

2.2. O da i ne

Simeon za čestice (1969a: 191) kaže da su (i) riječi koje se ne sklanjaju niti sprežu (prilozi, prijedlozi, veznici i uzvici), (ii) kratke nepromjenjive riječi (koje se ubrajaju u pomoćne riječi) koje služe za izmjenu značenja glavnih riječi ili (iii) sasvim kratke riječi koje se ne mogu uvrstiti ni u jednu od klasičnih nepromjenjivih vrsta riječi.

Prva se definicija čini spornom zbog nekoliko činjenica. Prvo, četiri navedene vrste riječi međusobno se znatno razlikuju i teško da bismo u istu kategoriju mogli uvrstiti npr. veznike i priloge: to su riječi koje imaju različito porijeklo i sasvim različitu funkciju u jeziku.¹⁵ Jedino što ih povezuje jest činjenica da ni u jednoj vrsti nema promjene po padežima ili licima. Međutim neki prilozi (kvalitativni) imaju nešto što ih uvelike razdvaja od ostalih nepromjenjivih vrsta riječi. Kvalitativni prilozi imaju komparaciju koja je istovjetna komparaciji pridjeva (promjenjive vrste riječi) u srednjemu rodu.¹⁶ Osim toga u koju bi se kategoriju ubrajale riječi tipa *da*, *li*, *zar*, *neka* i dr.? Te riječi ne bi odgovarale ni jednoj od četiriju navedenih vrsta riječi. Međutim određenje u (i) pokazuje se održivim shvati li se kao kategorija koja objedinjuje nepromjenjive riječi koje na razini rečenice dobivaju svoju funkciju. Ipak, postavlja se pitanje u koju od predloženih vrsta riječi objedinjeni krovnim terminom *čestice* treba uvrstiti riječi tipa *li*, *zar*, *neka* i sl.

Drugo, problematično je samo određenje riječi kao *kratke* ili *duge* (naravno, još je više problematično određenje riječi u (iii) kao *sasvim kratke*); takvo određenje funkcionira samo kao

¹⁵ O porijeklu pojedine vrste riječi bit će govora nešto kasnije. Ovdje je dovoljno različitost porijekla samo konstatirati.

¹⁶ Mogućnost komparacije priloga vezana je uz njihovo pridjevsko porijeklo, ali time komparacija nije prestala biti obilježjem i priloga. S druge strane pitanje je kompariraju li se prilozi ili komparirani pridjevi konverzijom postaju prilozi. Govorimo li o nepromjenjivoj vrsti riječi, logično je prikloniti se mišljenju da su prilozi oblično istovjetni kompariranim pridjevima nastali konverzijom promjenjive vrste riječi u nepromjenjivu (usp. Babić 1988: 29). S druge se strane može činiti kako je pojedinačna konverzija različitih stupnjeva pridjeva neekonomična: zašto je potrebno konverzijom stvoriti različit oblik kada je znatno ekonomičnije cijeloj skupini riječi pridružiti obilježje + *stupnjevanje*. Osim toga nepotrebno je isticati i semantičku i funkcionalnu sličnost pridjeva i priloga: pridjevi pobliže određuju imensku riječ, prilozi glagole i sl.

poetski naziv. Npr. *krv* je riječ koja je *kraća* od riječi *neka*, tj. jednako je *duga* kao riječ *zar*.¹⁷ Osim toga određenje se neke vrste riječi kao pomoćne prethodno pokazalo manjkavim. Ako je nešto pomoćno, ono ne može stajati samostalno (ne može biti glavno), a prethodnim je primjerima ilustrirano upravo suprotno.¹⁸ Definicija čestica kao vrste riječi koja izmjenjuju značenje drugim (glavnim) riječima može se primijeniti na relativno malo riječi (npr. *ne* jer ta čestica jasno označuje negiranje onoga na što se odnosi) ili na sve riječi (ovisno o tome kako odredimo mijenjanje značenja, moguće je ustvrditi kako sve riječi mijenjaju značenja svim riječima s kojima se supojavljaju u iskazu)¹⁹. Osim toga da bi riječ mogla modificirati značenje (ili značenja) drugih riječi i ona mora nešto značiti: upravo se u tome krije argument koji podupire tezu o značenju kao obilježju svih jezičnih jedinica.²⁰

Čini se spornim, ili pomalo nepreciznim, oformiti vrstu riječi u koju će se ubrajati one riječi koje se ne mogu ubrojiti ni u jednu drugu skupinu (što se u (iii) predlaže). Govorimo li o postojanju određene vrste riječi, potrebno je precizno (koliko je god to moguće) definirati zašto pojedina riječ pripada određenoj skupini, tj. što je u toj riječi samoj što ju čini dijelom određene skupine, koja su njezina inherentna obilježja, koja je njezina funkcija, kakve sintaktičke pozicije zauzima, kakav je njezin semantički (i pragmatički) status i sl.²¹

Porijeklo je čestica različito. Npr. čestica *neka* nastala je od imperativa glagola **nexati* (*neh*) i čestice *-ka* (Matasović 2008: 284), čestice prisutne i u različitim hrvatskim dijalektima (*tebeka*, *meneka*). O česticama možemo govoriti kao o riječima koje su u određenome trenutku

¹⁷ Ovdje namjerno nisu spomenute čestice nastale od imenica, pridjeva i sl. Te su čestice kao vrsta riječi sustavno obrađene u Silić-Pranjkićevoj gramatici. Npr.: *srećom*, *nažalost* i dr. Očito je kako su i te riječi *dulje* od riječi *krv*.

¹⁸ Treba naglasiti i kako je u predloženim iskazima upravo ono što bi trebalo biti *pomoćno* zapravo *glavno* (ma kako *glavno* i *pomoćno* definirali).

¹⁹ Pritom se misli na činjenicu kako sve jezične jedinice u nekom iskazu utječu jedne na druge: one čine kontekst, a prethodno je u određenoj mjeri pokazano kako kontekst delimitira značenje svih jedinica u iskazu (ovdje se ponovno važnim pokazuje pitanje polisemije u jeziku).

²⁰ Značenje je ono što pripadnici određene govorne zajednice (zapravo svi ljudi) komuniciraju. U takvoj koncepciji značenje je shvaćeno kao vrlo rastezljiv koncept koji se ne odnosi samo na tradicionalno mišljeno značenje u smislu denotativnoga, konotativnoga i referencijalnoga, leksičkoga, nego se ono pripisuje i npr. sintaktičkim strukturama, paralingvističkim znakovima te onima koji dolaze iz nejezičnih znakovnih sustava. Takva je perspektiva karakteristična za kognitivnolingvistički pristup, semiologiju, teorije i prakse koje se podrazumijevaju pod pojmom analize diskursa (eng. *discourse analysis*) i sl.

²¹ Detaljan pregled čestica kao vrste riječi nalazi se u Silić-Pranjkićevoj gramatici.

jezičnoga razvoja postojale kao promjenjive riječi. Međutim česta je uporaba samo jednoga oblika pojedine promjenjive riječi u samo jednome (određenome) značenju dovela do prelaska te riječi iz kategorije promjenjivih u nepromjenjive riječi. Naime određeni se oblik promjenjive riječi specijalizirao za izricanje određenoga sadržaja i na taj se način gramatikalizirao. Važno je skrenuti pozornost na to da je govorimo o izricanju određenoga sadržaja. Dakle riječi koje se problematiziraju imaju određeno značenje: one gramatikalizacijom zapravo nisu izgubile značenje – frekventnom uporabom/supojavljivanjem u istome kontekstu specijalizirale su se za izražavanje točno određenoga koncepta. Slično se dogodilo s francuskim riječima *ne* i *pas/personne* (hrv. *ne* i *korak/osoba*) koje su u kolokacijama i analitičkoj konstrukciji za izražavanje negacija *ne... pas/personne* izgubile svoje izvorno značenje te postale gramatičkim kategorijama (usp. Raffaelli 2009:149, Ullmann 1962). Takvo određenje odnosi se i na čestice tipa *srećom* i *nažalost*. S druge strane one se riječi koje znatno češće nazivamo česticama (*da, ne, li, zar* i sl.) opiru takvome objašnjenju. Razlog je u tome što su to riječi koje su se kao *čestice* artikulirale/gramatikalizirale znatno ranije od spomenutih. S obzirom na to da Matasović (2008: 229) o česticama govori i u kontekstu formiranja deklinacijskih paradigmi (**to-* + **-go* > stsl. *togo*), čini se kako su neke riječi funkcionirale kao čestice već u najranijim stadijima jezičnoga razvoja. U tu bi se kategoriju mogle ubrojiti i čestice tipa *ne* i *li*.

2.3. O ili

Veznici su (Simeon 1969b: 712) (i) vrsta riječi koja služi kao sveza između dviju riječi ili rečenica, (ii) nepromjenjive riječi koje se upotrebljavaju za spajanje riječi, fraza i rečenica, (iii) pomoćne riječi koje služe za spajanje punoznačnih (srodnih) riječi unutar proste rečenice, a također za povezivanje dijelova složene rečenice.

Takve su definicije načelno ispravne, ali njima se ne predviđaju one jezične situacije u kojima se veznik (ili *inače* veznik) može naći kao jedina jezična jedinica u iskazu. Sve definicije veznika podrazumijevaju jezičnu situaciju u kojoj se veznik nalazi između dviju riječi ili između dviju surečenica. Ipak, *veznik* može samostalno činiti iskaz te se može nalaziti i u poziciji u kojoj ne povezuje ni riječi ni surečenice. Pritom treba naglasiti kako izostaje određenje vrste riječi tim jezičnim jedinicama koje su oblično iste veznicima, ali u određenome iskazu imaju potpuno drukčiju funkciju, tj. nemaju funkciju veznika.

Situacije u kojima samo *veznik* čini iskaz nisu rijetke. Npr.:

- *Odmah odi u trgovinu!*
- *Ili?*

Ili:

- *Zar si sve pojela?*
- *I?*

Činjenica je kako veznik može samostalno činiti iskaz i ne mora na razini iskaza vezati surečenice. Osim toga ono što se tradicionalno naziva veznikom može stajati i na početku rečenice:

Pa ti si već došao.

Ili:

Ni potkošulju nisi obukao..

Takve situacije također nisu predviđene definicijama.²² Navedeni se primjeri ne mogu objašnjavati ni (generativistički govoreći) topikalizacijom jer je u tome slučaju *pa/ni* pomaknuto na početnu poziciju s nekoga drugoga mjesta (na kojemu je ostavilo trag) – to u navedenim primjerima nije slučaj.

²² Silić-Pranjakovićeve gramatika o *i* i *pa* (u takvim situacijama) govori kao o intenzifikatorskim česticama.

Veznici su tijekom jezičnoga razvoja (Matasović 2008: 249) nastajali od sintaktičkih čestica (npr. psl. **(j)i/*ej* > hrv. *i*) i zamjenica (npr. ablativ jd. pokazne zamjenice **e-/i-*; ie. **od* > hrv. *a*), neki su nastajali okamenjivanjem pojedinih oblika promjenjivih riječi (stari imperativ glagola *dati*, ie. **deh* (hrv. *daj*) > hrv. *da*), a neki su današnji veznici složeni (psl. **a li* > hrv. *ali*)²³.

Uza sve se rečeno čini potrebnim artikulirati još jedan problem. Nerijetko se u samome metajeziku koriste sljedeće rečenice:

I je veznik.

Ili:

Li je čestica.

Ili:

Joj je uzvik.

Uz takve primjere obično uslijedi objašnjenje kako bilo koja vrsta riječi može postati subjektom. Da, tomu je tako. Međutim ima li to ikakve veze sa subjektom kao sintaktičkom kategorijom? Čini se da je vrsta riječi kojoj bi subjekt pripadao (ili kojoj subjekt pripada) potpuno irelevantna za samu funkciju subjekta. Nebitno je je li što bilo imenica, glagol, pridjev, veznik, uzvik ili bilo što drugo. Govorimo li o subjektu, nalazimo se na sintaktičkoj razini. Subjekt je predmet o kojemu je u rečenici riječ: predmet od kojega kakva radnja polazi ili predmet koji samu radnju pokreće (Silić-Pranjković 2007: 293). Prema tome u ovome su smislu morfološke kategorije za sintaksu nebitne.

²³ *Li* je ovdje čestice kao *i -le* u npr. *dakle*.

3. *Hej, da ili ne* u hrvatskim jezičnim priručnicima

Jezikoslovci koji su se bavili hrvatskim jezikom, bilo kao jezikom o kojemu se govori bilo kao jezikom kojime se govori ili oboje, nailazili su (između ostalih problema) i na problem svrstavanja pojedinih riječi u latinskim gramatikama zacrtane kategorije. Lako je pretpostaviti kako su barem neke riječi (od onih o kojima se ovdje govori) predstavljale problem. Možda se ne bi moglo govoriti o problemu jer je u najstarijim gramatikama uglavnom bila riječ o popunjavanju latinskih kategorija hrvatskim primjerima. Ipak, problematičnost se pisanja gramatike u npr. Kašićevoj gramatici najbolje može iščitati analizirajući imeničke paradigme. Pritom se misli na diskrepanciju u broju morfološki gramatikaliziranih padeža u latinskome i u ilirskome jeziku. S tim je u vezi važno napomenuti kako je padež čista relacija (Pranjaković to nerijetko naglašava). Prema tome jezik (općenito) ima onoliko padeža koliko ima relacija, uvjetno rečeno. Razlika je u broju padeža pojedinoga jezika zapravo (samo) razlika u broju morfološki gramatikaliziranih relacija, broju različitih oblika koje jedan leksem ima (ili može imati) kada se nađe u određenom odnosu s/prema drugim riječima. Dakle čini se u najmanju ruku nepreciznim reći kako hrvatski jezik ima sedam, latinski šest, a njemački četiri padeža. Daleko je preciznije reći kako je taj broj padeža ustvari broj različito morfološki gramatikaliziranih relacija (npr. hrv. N *narod-0* – G *narod-a*; njem. N *das Volk* – G *des Volks*; lat. N *popul-us* – G *popul-i*). Naravno, za neke relacije (većinu njih) vrijedi isti oblik. Dakle nešto nije drugi padež zato što ta riječ ima drugi oblik – relacija je drukčija (npr. isti oblik u A i N ili A i G (ovisno o tome je li što živo ili nije) imenica m. r. a-sklonidbe ne znači da je riječ o istome padežu). Relacija se pokazuje iznimno važnom (zapravo esencijalnom) i u problematici (sintakse) padeža: najmanje je jednako važna i u kontekstu problematike ovoga rada.

Kašić (2002: 357-371) je u gramatici *Institutionum linguae Illyricae libri duo* (1604) prijedloge, uzvike i veznike definirao kao male dijelove iskaza gotovo bez značenja. Navodi petnaest vrsta uzvika (riječi koje služe za izražavanje *duševnoga stanja*) od kojih su neki: *blagože, blagoti, jao, joh, haj, hihi, vaj, tja, muč, zlobo/hudo, prokljeto, neizrečeno*. Sve ove riječi imaju nešto *uzvično* u sebi (u svakome je slučaju bolje govoriti o *uskličnosti*), ali danas ne bismo sve te riječi svrstali u kategoriju uzvika. Posebno se izdvajaju posljednji navedeni uzvici. Nije sasvim nelogično te riječi odrediti kao uzvike: naime imperativi, optativi i vokativi jesu *uzvični*

(tj. usklični) i odnose se direktno na sugovornika. Prema tome Kašićevo je određene moguće (samo) teorijski dovesti u pitanje. Znatno se problematičnijim čini određenje spomenutih vrsta riječi kao onih koji okupljaju riječi gotovo bez značenja. Takvim je određenjem Kašić anticipirao današnje poimanje tih riječi kao sinsemantičnih, ali ovaj rad iz već navedenih razloga problematizira takav status bilo koje (ne)jezične jedinice, jedinice koja sudjeluje u komunikacijskome činu.

Veznike Kašić dijeli u sedam skupina. Od tih se sedam posebno izdvaja Kašićeva šesta skupina dopunskih veznika (*li, bo*). *Bo* se (prema Damjanović i dr. 2004: 30) određuje kao veznik i(li) čestica u značenju 'jer, zato što, stoga, pa, ta'. *Li* je iz današnje perspektive uglavnom jednoglasno određeno kao upitna čestica. U kontekstu je ovoga rada važno napomenuti kako *li* u slučajevima kada je riječ o upitnome kontekstu nudi mogućnost određenja te čestice kao sufiksa (s obzirom na razinu/stupanj gramatikalizacije).²⁴ Osim navedenoga Kašić govori i o složenim veznicima (*prem da, dakle, ter(e), ali, ili* i sl.).²⁵

Interesantna je Kašićeva kategorija priloga. U priloge je uvršten određen broj riječi koje danas ni u kom slučaju ne bismo svrstali u tu kategoriju. Riječ je *de adverbiiis vararium significationum*. U toj kategoriji Kašić navodi riječi *da, oh, da ti bog da, o, nu, je li, još, jest, evo, eto, eno, veće, jače, manje* i sl.²⁶ Te bismo *priloge* danas uvrstili u sasvim druge vrste riječi: neki bi od njih bili kategorizirani kao čestice (npr. *da*), neki kao uzvici (*oh*), a neki bi se odredili kao glagoli (*jest*, osim u situacijama kada označuje afirmaciju prethodno rečenoga).

Već je kod Kašića moguće primijetiti kako ne postoji jasno razgraničenje između onoga što pripada razini oblika, od onoga što pripada razini složeni struktura. Problem ilustrira primjer *da ti bog da* čije uvrštavanje u kategoriju nepromjenjive vrste riječi (u priloge) signalizira gramatikaliziranost te konstrukcije. Čini se kako potpuna gramatikaliziranost, koja bi upućivala na obličnu nepromjenjivost/stabilnost u različitim kontekstima, malo izgledna.

Mikalja u svojoj gramatici (*Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*, 1649) tek potkraj navodi kako postoje još četiri *d(i)jela besjede* (Mikalja 2008: 101): *adverbium, praepositio, interjectio* i *conjunctio* te kaže kako o njima ne treba *mnogo nauka* jer je riječ o nepromjenjivim riječima. Takav se stav čini posebice interesantnim, a u ovome se

²⁴ Takvo tumačenje nudi i dr. Milan Mihaljević (usmena komunikacija).

²⁵ Iz takve je klasifikacije veznika razvidno i prethodno tematizirano porijeklo pojedinih veznika.

²⁶ Kašić te riječi navodi kao priloge uspoređivanja.

kontekstu može (i treba) dovesti u svezu s određenjem morfologije kao nauka o (različitim oblicima). Zanimljiva je i podudarnost Mikaljina (1649) i Markovićeve (2012) stava. Takva je perspektiva s morfološkoga stajališta potpuno opravdana, ali sa sintaktičkoga se pokazuje kao velik nedostatak.

Križanić (*Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku*, 1666) govori o različitim vrstama *spojênja* (veznika) te navodi primjere među kojima je moguće primijetiti i one koji se danas uvriježeno smatraju drugim vrstama riječi. Osim toga Križanić ne nudi rješenje gramatičkoga statusa riječi oblično istih veznicima koje se u rečenicama pojavljuju na pozicijama na kojima ne povezuju rečenične dijelove/surečenice. Za uzvike kaže da su (Križanić 1984: 154) riječi kojima se izjavljuju divljenje, radost, žalost, gnjev, strah i druga *serca vozrušênja ili strasti*. Treba primijetiti kako je i kod Kašića i kod Križanića riječ o definicijama koje su se zadržale i do današnjih gramatika: njima se uzvike kao vrstu riječi određuje ponajprije s obzirom na njihovu semantičku i(li) pragmatičku stranu u konkretnoj jezičnoj uporabi.

Ponovno su interesantni prilozi. Križanić navodi ono što navode i neki drugi gramatičari: npr. *v' hip, za dne, za vrimena, do konca* i sl. Riječ je o miješanju razina. Prijedložno-padežni izrazi nisu predmet morfologije, a spominjanje je takvih primjera u suprotnosti sa shvaćanjem kategorija vrsta riječi i u samim starijim gramatikama koje (i) sintaksu toga tipa (uključujući i kategorijalnu sintaksu) potpuno isključuju iz diskursa o vrstama riječi. Kod Križanića se događa ono što se događa u velikom broju hrvatskih gramatika: u priloge kao vrstu riječi (morfološku kategoriju) svrstavaju se oni spojevi riječi koji funkcioniraju kao priložne oznake (sintaktična razina). S druge strane takva klasifikacija upozorava i na činjenicu da se pri određenju (vrste) riječi polazi zapravo od rečenične razine, dakle riječi se ne promatraju kao izolirane jezične jedinice. Moguće je pretpostaviti kako Križanić navodi slučajeve u kojima je riječ o gramatikaliziranim jedinicama, ali za potvrdu takva stava nužan je kontekst (koji u tim primjerima izostaje).

Ardelio Della Bella (*Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, 1728) spominje riječi koje izražavaju različite *osjećaje naše duše (affetti di anima)*. Uz uzvike koje bismo i danas morfološki odredili na taj način navodi i primjere tipa *ah mene nesrećnoga, ah nesrećnjeh mojih dana*. Rečenica može imati obilježje *uzvika* (zapravo je riječ o uskličnosti), ali u takvim se slučajevima nikako se ne može govoriti o posebnoj vrsti riječi (na morfološkoj razini). Riječ je o uskličnoj rečenici, a takvo određenje (jasno) pripada sintaktičkoj razini: uskličnoj, ne uzvičnoj,

prema distinkciji *exclamatio-interiectio* (usp. Silić-Pranjaković 2007: 259) koja razlikuje uskličnost kao svojstvo (i) složenih jezičnih/sintaktičkih jedinica/struktura (otuda usklične rečenice) od uzvika kao (primarno) vrste riječi.

Nadalje od veznika se spominju samo *sastavni (i, a)* te *rastavni (ili)*. Treba reći kako se odnosne zamjenice u funkciji veznika doživljavaju i dalje kao zamjenice (Della Bella 2006: 105) te mogu stajati na početku rečenice (što je, čini se, utjecaj i latinskoga jezika prisutan u nemalom broju hrvatskih gramatika). Još je interesantno primijetiti kako su riječi *daleče (od mjesta ovoga)*, *daleko (od Boga)*, *eto*, uvrštene u prijedloge: sve ono što je prethodilo imenskim riječima, a nepromjenjivo je, uvrštavano je u prijedloge. Takav je pristup vrstama riječi relativno problematičan: izrazito se oslanja na formalna obilježja iskaza/rečenica (na doslovnoj razini, na redosljed jedinica), ali pritom nema u vidu činjenica kako položaj subjekta, predikata ili bilo kojeg drugog člana rečeničnoga ustrojstva u rečenici nije u hrvatskome jeziku strogo određen. Upravo se zbog toga nerijetko govori o *slobodnome redu riječi* u hrvatskome jeziku.²⁷ Pristup koji riječi dijeli na vrste prema položaju u rečenici neodrživ je.²⁸

S druge se strane neka određenja čine razumljivima: često supojavljivanje navedenih riječi (*daleče, daleko, eto*) s imenskim riječima/skupinama u genitivu moglo je navesti gramatičara na određenje tih jedinica kao prijedloga. Della Bella u tome nije usamljen slučaj.

Francesco Maria Appendini (*Gramatica della lingua illirica*, 1808)²⁹ uzvike definira kao *una parte indeclinabile del discorso* (Appendini 1828: 274). Slijedi pojašnjenje kako je riječ o onome dijelu diskursa kojime se izražavaju različita stanja duše te se navodi kako uzvici mogu biti i imenice, i glagoli i prilozni. Uz standardne i danas neproblematične (*ah, jaoh, aha* i sl.) Appendini navodi sljedeće: *Ah! Da dođe; blago meni; Pi kako smardi* i sl. Ponovno je riječ o nerazlučivanju različitih jezičnih razina te nerazlikovanju eksklamacije i interjeksije.

Veznici se upotrebljavaju u dvjema situacijama: za povezivanje dviju rečenica i za uspostavljanje odnosa među njima. Razvrstani su u nekoliko skupina. Neki su nazivi skupina problematični. Međutim čini se puno problematičnije samo uvrštavanje riječi tipa *ne, može biti*,

²⁷ Pri takvim je određenjima uvijek nužno upozoriti na zapravo vrlo određen redosljed npr. zamjeničkih i glagolskih enklitika.

²⁸ Naravno, ne želi se tvrditi kako della Bella uvijek slijedi upravo to načelo, ali takvo je razvidno iz analiziranih primjera.

²⁹ Usp.: Pliško (2003).

po sreću, na sreću u kategoriju veznika. *Na sreću i po sreću* Appendini možda razumijeva kao vezno sredstvo na razini teksta, ali *ne* i *može biti* izbjegavaju i takvome tumačenju.

Interesantno je što Appendini u odjeljku o prijedlozima navodi one riječi koje bismo danas uvrstili u neku drugu vrstu riječi. Npr.: *eto* (prijedlog koji zahtijeva genitiv), *evo, eno, krijuć (od majke), potajno* i sl. U tome je sličnost Appendinija i della Belle očita. Osim toga *avverbialli affirmativi e negativi* (Appendini 1828: 265) podvrsta su priloga u koju bi se ubrajale riječi *jes(t), jes tako, jes uistinu, ni veće ni manje, ni ovo ni ono, u ovi čas* i sl. Osim što se i Appendiniju može prigovoriti nejasno razlučivanje jezičnih razina, problem predstavljaju i nejasni kriteriji koje zadovoljavaju Appendinijevi primjeri pojedine vrste riječi.

Prvi jezični priručnik u oslobođenoj Slavoniji djelo je Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761). Iz toga se djela dá iščitati Tadijanovićeve svijest o gramatičkim osobinama pojedinih riječi. *Hej, pih, ha, haj, ah, hajde, živo de* i slične riječi nalaze se u odjeljku *riči od zvanja/mrznosti/čudenja/žalosti*: nedvojbeno se misli na uzvike, tj. na one riječi koje Tadijanović poima kao uzvike. Iz takva je određenja, što se čini vrlo važnim, moguće prepoznati Tadijanovićeve svijest o tome kako su uzvici riječi usmjerene na sugovornika. *Riječi su koje se pridstavljaju prid imenih: zarad, zato, okolo, blizu, k, po, u, na, kako, tako, ali, da ali, svrhu toga* i dr. Problem je u takvome određenju sličan onome koji je primijećen i kod della Belle: redosljed jezičnih jedinica ne može biti kriterij uvrštavanja pojedinih riječi u vrstu (*prid imenih se pridstavljaju* i pridjevi, zamjenice, brojevi). Kao *riči od zatajenja/potvrđenja* navedene su *ni, nije, ne, baš ne*, tj. *da* i *zaisto*: raznorodna skupina riječi navedenih pod vrlo fluidnim hiperonimom. One riječi koje bismo danas nazvali prilozima nalaze se u odlomcima *riči od vrimena/mista/kolikoće*. Nakraju je za Tadijanovića važno napomenuti kako kategorije riječi stvara ponajprije na temelju semantike i(li) pragmatike, a kada pozornost usmjeri na formalnu (strukturnu) stranu iskaza, Tadijanović se zadržava na doslovnoj razini, isključujući iz analize odnose među rečeničnim članovima.

Kada Šime Starčević (*Nova ričoslovica ilirička*, 1812) govori o uzviku (*međumetku*), definira ga kao *besidu koja različita sarca ganutja ukazuje* (Starčević 2002: 78). Uz definiciju se navodi i klasifikacija *međumetaka*. U različitim se skupinama spominju sljedeći primjeri: *ah, ah što govoriš, bože dragi;, slušaj, gledaj, pazi, deder, (h)ajde; tugo moja; muči, stisni zube, projdi me se molim te, proklet bio* i niz drugih. Može se primijetiti kako takvi i slični primjeri nisu

rijetkost u starijim gramatikama: uskličnost je uistinu nerijetko smatrana obilježjem relevantnim za morfološko određenje.

O veznicima ima relativno malo govora. Može se izdvojiti sljedeće: *veznik "ni" ne stoji nikada prid vrimenoriči nego prid imenom* (Starčević 2002: 108). Problematičnost je takva određenja višestruka. Postavlja se pitanje što je sa slučajevima tipa *Ne želi ni raditi ni učiti* i je li *ni* uvijek u svojstvu veznika (?).

Starčević daje i definiciju prijedloga. U toj se definiciji *pridstavaka* spominje nešto što se čini jako bitnim: spominje se odnos *među stvarima*. Time je ukazano na shvaćanje činjenice da je jedan od glavnih zadataka jezika izražavanje odnosa *među stvarima* u prostoru i vremenu, u izvanjezičnome svijetu. Ovome bi se moglo prigovoriti svrstavanju *evo, eto, eno* i sličnih riječi u prijedloge. Već je skrenuta pozornost na činjenicu kako je takvo određenje posljedica čestoga supojavljivanja navedenih riječi s imenskim riječima u genitivu (npr. *evo/eno/eto majke, ključa, psa, crkve* i sl.).

Relativno je dobar i opis *priričaka*. Prilozi su podijeljeni u nekoliko skupina. Tim se skupinama uglavnom ima malo toga prigovoriti, ali od takvoga opisa odudara uvrštavanje sljedećih riječi u priloge: *sve, jest, što, je li* i sl. te spojeva riječi tipa *u ista doba*.

Brlić (*Grammatik der Illyrischen Sprache*, 1833)³⁰ govori o *vier unbiegsamen Redeteilen: Umstandswort/Nebenwort (prislov), Vorwort (predlog), Bindewort (veznik) i Zwischenwort (medmetak)* (Brlić 1850: 180). Primijećena je oblična istost priloga i pridjeva u srednjemu rodu. Ovdje je treba istaknuti važnost Brlićeva pogleda na te jezične jedinice: on uočava istost oblika, ali razlikuje njihovu funkciju te ih razlikuje prema kategorijalnoj pripadnosti različitim vrstama riječi. Naravno, neki su *prilozi* problematični: *baš sada, od niki dan, ako, ipak, čuj, daj, eno te, čak* i sl. Sve se navedene riječi u većoj ili manjoj mjeri mogu odnositi na predikat: čini se kako se upravo u tome može tražiti uzrok takvoj klasifikaciji. Uz navedeno te riječi izražavaju kakvu modalnost (uvjetno rečeno), modificiraju značenja i(li) opisuju okolnosti. Osim toga i Brliću se može prigovoriti relativno nejasno povlačenje granice između priloga od drugih vrsta riječi (npr. *uzvika*).

Prijedloge kao vrstu riječi Brlić potkrjepljuje i sljedećim riječima: *eno, eto, evo, o* (uz vokativ) i sl. Takvi su primjeri ranije problematizirani te ih je ovdje dovoljno samo navesti.

³⁰ Usp.: Pranjković (1999 i 2006).

Brlić veznike dijeli u deset skupina te među njih ubraja: *još, ako samo, baš, sa svim tim, cića toga, bez, videći* i sl. Neke se navedene riječi nikako ne bi mogle ubrojiti u istu skupinu s npr. *i, pa* i *ali* (npr. *još, baš*), a neke se kao vezničke riječi mogu promatrati na nadrećeničnoj razini.

Osim što je problematično samo određenje tih riječi kao veznika, problematično je i svrstavanje pojedinih veznika u određene podvrste. Ovdje se naglašavaju samo one riječi koje su problematične po tome što su uopće uvrštene u veznike. Kod Brlića, kao i kod drugih gramatičara koji su klasificirali pojedine vrste riječi (najčešće su dodatne podjele detektirane unutar kategorije priloga, uzvika i veznika), postoje i nejasnoće u vezi sa svrstavanjem pojedinih veznika (koje možemo prihvatiti kao veznike i s današnjega stajališta) u pojedinu podvrstu te vrste riječi. Pritom se misli na slučajeve kao što je uvrštavanje veznika *nego* u kategoriju *bedingende Bindewörter (conditionales)*, tj. u kategoriju pogodbenih veznika.³¹

Uzvici su razvrstani u nekoliko vrsta. Kod Brlića se ponavlja ono što je primijećeno i ranije. Naime kao uzvici se određuju pojedini u jezičnoj uporabi frekventniji imperativi (*bježi, ne petljaj* i sl.), a može se primijetiti i navođenje čitavih rečenica (*ta nije moguće, tko bi reko* i sl.) te njihovo ravnopravno svrstavanje u pojedine razrede uzvika. U navedenim se i tima sličnim primjerima može pretpostaviti određen stupanj gramatikaliziranosti kao uzrok određenju tih skupina riječi kao uzvika: gramatikalizacijom bi se (ili se jesu) ti izrazi odmaknuli od npr. glagolske kategorije koja pretpostavlja promjenjivost s obzirom na promjene u samoj komunikacijskoj situaciji (mijenjanje s obzirom na lice, vrijeme i dr.).

Osnova slovnice slavjanske narêčja ilirskoga (1836) navodi *a (kamoli), ako, al(i), već, li, no, također, dakle* i sl. te ih određuje kao veznike. Svi ovdje navedeni primjeri mogli bi se prihvatiti kao vezna sredstva: nužno bi u tome slučaju bilo definirati i razinu na kojoj se njihov veznički karakter aktualizira (je li riječ o razini riječi, rečenice ili teksta). *Izriknici* su vrsta riječi oprimjerena riječima tipa *a(h), aj, ao, blago, bo(g)me, bogami, gle, bre, evo, eno, eto, pst, teškomeni, joj meni, žalibože, hajda* i dr. I ovdje je u nekim primjerima (npr. *bogami, teškomeni, žalibože*) moguće prepoznati pretpostavljenu stanovitu razinu okamenjenosti uslijed učestale uporabe te odmak od razvidnosti sintagmatskih odnosa/sintagmatske uvjetovanosti prepoznatljive

³¹ Takve se i slične nejasnoće neće posebno detaljno naglašavati u ovome radu. Naglasak je na samome uvrštavanju pojedine riječi u određenu vrstu.

u neeksklamativnoj uporabi jezičnih jedinica od kojih su sastavljeni pojedini *izriknici*. Treba naglasiti kako čestica kao posebne vrste riječi (naravno) nema, ali vidljivo je i iz ovih dviju vrsta kako je u njih uvršteno relativno puno riječi koje bismo danas uvrstili upravo u tu kategoriju.

Zanimljivi su i prilozi u Babukićevoj gramatici, posebice *potverdjujući* i *zanikajući*. U prvoj je podvrsti riječ o *da (kako), doista, zaista, evo, eno, eto* i dr. Druga podvrsta određuje *ne, nigda, nikad, jok, aja, ajok, nuto* kao niječne priloge. Ovdje treba upozoriti kako se (npr.) *evo, eno* i *eto* navode i unutar kategorije uzvika i unutar kategorije priloga. Nedostatak konteksta onemogućuje tumačenje distinkcije između uzvičnih i priložnih današnjih prezentativa.

1859. godine u Zagrebu izlaze dvije gramatike: Mažuranićeva (*Slovnica hervatska*) i Veberova (*Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*). Mažuranićeva gramatika spominje *particulae* kao vrstu riječi. *Česticama* bi pripadali *prislovi, predlozi, veznici* i *umetci* (Mažuranić 1859: 153).³² Prilozi su riječi *kojimi se drugih rěčih značenje jasnije tumači, a to glagoljah, pridavnikah ili samih prislovah (liepo pisati, vrlo dobar, dosta je dobro živio)*. Takva definicija nije Mažuranićeva inovacija: javljala se i u ranijim gramatikama, a zadržana je nešto parafrazirana i do novijih. Ovdje je bitno samo skrenuti pozornost na činjenicu da se prilozi definiraju kao vrsta riječi koja dolazi uz glagole, uz pridjeve i uz druge priloge. Osim toga u različite podvrste priloga uvrštene su i ove riječi: *čak, kamo ti volja, oko(lo), kuda hoćeš, daj, tek, još, bar(em), ne, zar*. Čini se kako vrstama riječi ni u ovoj gramatici nisu dovoljno jasno određene granice. Nepreciznost u određivanju vrste riječi još je očitija uzmemo li u obzir i prijedloge (*blizu, cječ(a), osim, prije* i sl.). Brojne se nedoumice mogu javiti i brojna se pitanja mogu postaviti na takva (ne)određenja. Razlog je u tome što Mažuranić ne oprimjeruje ono što navodi: ipak se govori o riječima koje se u različitim situacijama (kontekstima) mogu odrediti kao različita vrsta riječi. Ta činjenica ukazuje na nedovoljno razvijenu svijest o ulozi konteksta u razumijevanju i gramatičkome određenju pojedinih dijelova iskaza. S druge je strane interesantno spomenuti kako Mažuranić govori i o tvorbi priloga iz *pridavnih imenah* u srednjem *spolu neizvêstnog oblika* (usp. Mažuranić 1859: 155).³³

Kod veznika se nema što puno reći u ovome kontekstu. Ponovno treba skrenuti pozornost na to da su pojedini veznici uvršteni u određenu podvrstu iako ih u nju danas ne bismo uvrstili

³² Divković nudi jednaku podjelu čestica 1903. Čini se kako je moguće takvu interpretaciju vrsta riječi povezati s tradicijom ruskih gramatičara.

³³ O razlikovanju (ne)određenoga pridjeva (ili imenice?) govori i Brlić u svojoj gramatici.

(npr. veznik *pa* uvršten je među *protivne* veznike). Ipak, interesantna je podvrsta *upitnih* veznika. Među njih Mažuranić ubraja *zaimena, prislove i veznike kad se njimi pita neupravno u ovisnoj izreci* (Mažuranić 1859: 158). Riječ je o: *tko, što, koji, komu radi šta; gdje, kamo, odakle, kako; li, je li, da li, jeda li, zar da, nije li, zar da (ili) ne*. Govorimo li o veznicima, onda jasno moramo razlučiti radi li se tu o *zaimenima/prislovima* ili samo o veznicima. Bez obzira na izostanak eksplicitnoga razgraničenja u tome smislu važno je naglasiti kako se u Mažuranićevu djelu, govoreći o (takoreći) *vezničkome potencijalu* (npr.) zamjenica u složenim sintaktičkim strukturama, na neki način anticipira ono o čemu govori i ovaj rad: različite vrste riječi mogu biti u funkciji (!) različitih članova rečeničnoga ustrojstva.³⁴ Posebice je u Mažuranićevu određenje kategorije veznika interesantna podvrsta *obćih upitnih veznika*. Danas vjerojatno ni jedan od Mažuranićevih *obćih upitnih veznika* ne bismo uvrstili u tu vrstu riječi.

Za uzvike se naglašava kako ne stoje ni u kakvu *gramatičnu savez s ostalim govorom* (Mažuranić 1859: 159). Navodi se osam vrsta *umetaka*. Trebalo bi eventualno obratiti pažnju na određenje *gle čuda, de, dede, deder* kao uzvika. Interesantno je da Mažuranić uzvike artikulira na sličan način kao što se ta vrsta riječi određuje i danas: za uzvike je općeprihvaćeno kako stoje izvan rečenice; moguće ih je tumačiti i kao riječi koje predstavljaju cijelu rečenicu i sl. Takvo određenje (naravno) nije dokraja sporno: uzvik na određen način aktualizira subjekt, predikat, objekt ili neku drugu sintaktičku funkciju (ovisno o konkretnoj komunikacijskoj situaciji).

Veber u svojem jezikoslovnu djelu govori o šest vrsta veznika u koje ubraja i sljedeće riječi/izraze: *također, (p)a i, dapače i, ne samo, nego niti, nasuprot, sa svim tim* i sl. Na nadrečeničnoj razini navedeni bi se primjeri mogli prihvatiti (uz neke teorijske napomene). Veber (2005: 125) još navodi da se u *spojne veznike* ubrajaju i *podvostručene čestice: sad-sad, tako-kako, i to, a ono* i sl. Njegovo je poimanje čestice očito drukčije od današnjega. Osim toga u *pazkama* (Veber 2005: 132) navodi kako se vezniku *nego (što)*, kako bi se *prispodobila jače izrekla*, dodaje kadšto *čestica li*. S druge strane podvrstu *upitnih veznika* Veber oprimjeruje riječima *(da/ne) li, zar* te navodi još jednu *pazku* u vezi s *li*. Veber (2005: 133) kaže kako treba razlikovati *upitno li* od *drugog li*. *Drugo se li* koristi, parafrazirano rečeno, kao intenzifikator

³⁴ S tim u vezi Pranjković (2008) govori o riječi *što* kao o zamjenici (npr. *Što ste kupili*), prilogu (npr. *Što nas mučite*), vezniku (kada je *što* zamjenjivo s *koji, koja, koje*; npr. *Opet joj se vratio strah što ga se bila oslobodila*) i kao o čestici (kada se upotrebljava najčešće uz komparative i superlative te predstavlja intenzifikatorsku česticu, npr. *Dodi što prije možeš*).

(npr. *velik li si*). Veberove *pazke* o čestici *li* izrazito su važne: iz njih je razvidno kako Veber razlikuje funkciju riječi te da uzima u obzir službu riječi u rečenici pri njezinu gramatičku određenju.

Treba naglasiti kako je vezniku *da* posvećeno posebno poglavlje. Postoje pojedini primjeri koji se mogu činiti problematičnima: npr. *da Bog da, da ni u što ne diraš, da si pošten* ili *da li sam ti težak, treba da znaš* i sl. (Veber 2005: 136). Postavlja se pitanje je li *da* u svim predloženim primjerima uistinu veznik. Pranjković (2008: 505-515) o *da* govori kao afirmativnoj, interogativnoj, imperativnoj i optativnoj čestici te kao o vezniku komletivnih, deklarativnih, načinskih, poredbenih, namjernih, posljedičnih, uvjetnih, uzročnih i vremenskih rečenica.

I Divkovićeve gramatika *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole* (1903) govori o *česticama*. *Čestice* su riječi koje se ne sklanjaju niti prežu, a dijele se na priloge, prijedloge, veznike i uzvike (Divković 1908: 127). Prilozi mogu stajati uz glagole, pridjeve i druge priloge, a (Divković 1908: 128) *postali su od zamjenica* (*prema ovaj, taj, onaj postali su evo, eto, eno; inako, inače, isto tako, istom, napose* i sl.), *pridjeva* (*dobro, zlo, lijepo*), *glagola* (*boj se, možda, može biti da, dede(r), nude(r), nađiderte, darujdete*) i *imenica* (*van – A jd., vani – L jd., izvana – G jd.*; od imenice *van* s prijedlogom *iz*). Divković ispravno uočava vezu između prezentativa i pokaznih zamjenica, ali ostaje dvojbeno prepoznavanje njihova karaktera kao priložnoga. Problematičnijim se pri tumačenju čine sljedovi jezičnih jedinica tipa *može biti da* ili *boj se*: jedino na temelju čega je spomenute izraze moguće uvrstiti među prijedloge jest činjenica da oni opisuju (u određenoj mjeri) način/modus vršenja kakve radnje ili odnos govornika prema predmetu komunikacije. To se međutim čini nedovoljnim za određenje tih izraza kao priloga, posebice uzme li se u obzir (a što je nužno) funkcioniranje tih izraza u različitim kontekstima.

Dvojbe (sa današnjega stajališta) izazivaju i određenje priloga nastalih od odnosnih pridjeva (*hrvatski, latinski* i sl.) te objašnjenje samoglasnika *a* u riječima tipa *danas*.³⁵ U iskazima tipa *govorim hrvatski* tvrdi se kako *hrvatski* pripada kategoriji priloga. S druge se strane jednako mogućim čini objašnjenje da je taj pridjev na neki način supstantiviziran te da takva konstrukcija

³⁵ Ovaj se slučaj ovdje uzgredice spominje. Divković tvrdi kako je riječ o umetanju samoglasnika *a* između dvaju suglasnika radi lakšega izgovora (Divković 1908: 129). Međutim poznato je kako *danas* dolazi od psl. **дньсь* (<*днь* + *сь*; hrv. *dan* + *ovaj, A m.r. jd.*).

predstavlja skraćenu inačicu iskaza *govorim hrvatski jezik* u kojemu se *hrvatski* nikako ne može tumačiti kao prilog. Divković spominje i priloge nastale kao odraz instrumentala u slučajevima tipa *govorim hrvatskim*. Čini se kako se slično objašnjenje može primijeniti i na ovaj primjer: iskaz se može interpretirati kao skraćena inačica iskaza *govorim hrvatskim jezikom* u kojemu se *hrvatskim* (ponovno) ne može odrediti kao prilog.

Prijedlozi se definiraju kao osobita vrsta priloga. Takvim se priložima *izbliže označuje glagol ili pridjev te se jošte glagolska radnja određuje* (Divković: 1908: 127). Npr. *ići (bez pravca), prijeći (s pravcem); čuvaj se od proroka*. Nadalje se govori o tome da prijedlog ne zahtijeva padež i zato jedan prijedlog može stajati i po više padeža. Padež zahtijeva glagol.

U vezi s odnosom prijedloga i glagola potrebno je napomenuti kako Divković na drugome se mjestu (usp. Divković 1908: 135) govori o prijedlogu kao dopuni predikata u čemu je moguće primijetiti metodološku nedosljednost te nerazlikovanje jezičnih razina. Do *spajanja* morfološke i sintaktičke razine dolazi i u Divkovićevu govoru o padežu i glagolu. On naime govori o prijedlogu s imenicom ili s pridjevom koji može biti objekt, atribut ili adverbijalna oznaka predikatu (!). Ipak, Divković ispravno uočava vezu padeža i glagola što implicira shvaćanje padeža kao sintaktičke/relacijske kategorije. Zapravo je riječ o vrlo suvremenome shvaćanju gramatičkih pojava te uočavanju važnosti sintaktičke razine u gramatičkome opisu. Problem (naravno) predstavlja nedovoljno jasno odvajanje oblika od njegove funkcije.

Ne i *ni* određuju se kao čestice za poricanje. *Ni* je rezervirano za poricanje zamjeničke osnove *k* (*nitko, nikuda, nigdje, nijedan*)³⁶, a *ne* služi za promjenu značenja glagola ili imenice (a *ne* za negiranje onoga što glagol ili imenica znače). Divković naglašava kako se glagol složen s prijedlogom, iza kojega slijedi negacija, *ne* odvajaju od negacije (npr. *uznemiriti*). O *prefiksu* se govori tek naknadno kao o prijedlogu koji se veže s glagolom (Divković 1908: 135). Osim toga značenje prijedloga može biti priložno, prijedložno i prefiksno (ovisno o tome uz koju se vrstu riječi *veže*: prilog, imenicu (*narukvica, ogrljak*), imenicu nastalu od glagola (*uskrsnuće*).³⁷ S rečenim u vezi treba naglasiti kako Divković dobro artikulira postojanje nijansi u značenjima *i*(*li*) uporabama prijedloga/prefiksa. Ipak, gramatičku je interpretaciju moguće problematizirati.

³⁶ Ovdje treba naglasiti kako se *nijedan* određuje kao neodređena zamjenica.

³⁷ Ovdje se ciljano ukazuje na prijedloge i priloge zbog same problematike nepromjenjivih riječi. Problematika je uzvika i veznika više ili manje jednaka onoj dosad opisanoj.

Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (Tomo Maretić, 1899) među priloge uvrštava i riječi *bar, čak, još*. Treba primijetiti kako Maretić navodi kako prilozima mogu stajati i uz imenice (npr. *odviše junak*). Pri govoru o veznicima Maretić skreće pažnju na činjenicu da se mogu javiti veznici koji ništa ne vežu (Maretić 1963: 532). Čini se da je u tim slučajevima najčešće riječ o intenzifikatorskim česticama. Bitno je da Maretić primjećuje različitu funkciju riječi oblično istih veznicima u različitim situacijama/kontekstima/slučajevima, ali ostaje problematičnim njegovo određenje vrste riječi: postavlja se dakle pitanje je li veznik veznik ako ništa ne veže. Problematičan je i Maretićev *treći red veznika* (Maretić 1963: 532). Treći se red odnosi na upitne/interrogativne, uznosne/emfatične, uzvične/eksklamativne, potvrđne/aseverativne te željne/optativne veznike. U te su podvrste uvršteni i *veznici* tipa *zar, li* i sl. Semantički i uporabno (u određenome smislu) te su riječi ispravno određene, ali funkcionalno određenje riječi tipa *zar* ili *li* kao veznike otvara nedoumice.

Kod uzvika se mogu primijetiti *problematični uzvici* koji se pojavljuju i u ranijim gramatikama: *eno, evo, eto, de, dede* te *ljoskac (o zemlju), zvizgac (bičem)* i sl. koji dosad u gramatikama nisu primijećeni. O tim će primjerima nešto kasnije biti riječi. Ovdje je dovoljno ustvrditi kako očito postoji tendencija uvrštavanja onomatopeja/riječima nastalih imitiranjem zvukova iz okoline u uzvike kao vrstu riječi.

Poseban je odlomak u Maretićevoj gramatici posvećen nijekanju. Maretić govori o dvjema mogućim, dvjema temeljnim negacijama: *prilogu ne* i *vezniku ni* (Maretić 1963: 557). Čak i ako bismo prihvatili određenje tih dviju riječi kao priloga i veznika, problematičnim se čini određenje tih istih riječi u sasvim različitom kontekstu (i službi) na isti način: ako određenu riječ prepoznamo kao onu kojom se negira sadržaj na koji se ta riječ odnosi (što tvrdi Maretić), pitanje je kako je (i zašto) u jednome slučaju riječ o prilogu, a u drugome je riječ o vezniku.

Florschützu (*Gramatika hrvatskog jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*, 1905) može se prigovoriti sve dosada rečeno. Naime u priloge su uvrštene riječi (Florschütz 1940: 201): *čak, već, tek, bar, baš, eno, evo, eto, još, možda, upravo, nalik* i sl. Za poricanje navodi *rječcu ne* te *veznik ni(ti)*.

Florschütz veznike dijeli u pet skupina (kao i Maretić). Problematičnima se čine *pojačni veznici* (Florschütz 1940: 204): upitni *zar, li, (e)da (li)*; uznosni *ta, lje*; uzvični *a(la), da, e, li, nu*; potvrđni *da, dabogme, dakako, dašto*; željni *(o), (e)da, neka*. Problem koji se javlja u vezi s kategorijom *pojačnih veznika* odnosi se na samu definiciju veznika. Postavlja se pitanje što je

veznik i čemu služi: služi li povezivanju ili pojačavanju te je li moguće te dvije funkcije objediniti.

O uzvicima ima malo govora. Trebalo bi samo istaknuti kako su riječi tipa *gle* i *de(te)* uvršteni među uzvike.

Interesantno je kako i Florschütz o jezičnim jedinicama tipa *pre-*, *pra-*, *do-*, *na-* i sl. govori kao o prijedlozima koji dolaze i u složenicama. Samo ih na jednome mjestu određuje kao prefikse, ali u daljnjoj problematizaciji isključivo koristi termin *prijedlog*.

Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika (Ivan Brabec – Mate Hraste – Sreten Živković, 1952) relativno malo govori o nepromjenjivim riječima. Posebno je naglašeno kako veznici *i*, *ni*, *zar*, *li*, *(e)da li*, *dabogme*, *neka* služe za isticanje pojedinih riječi te da je veznik *da* potvrdni veznik u slučajevima tipa *Da, doći ću na red* (Brabec-Hraste-Živković 1954: 147). Dobro primijećena uporaba navedenih jezičnih jedinica kao intenzifikatora problematična je određenjem tih riječi kao veznika čime se u prvi plan ističe njihov veznički karakter (a govori se o situacijama kada upravo to obilježje izostaje). U uzvike su uvrštene i riječi *dete* i *hajd*. Svakako treba reći kako se navodi da glagole ponekad zamjenjujemo uzvicima (*Onda se Brko zaleti i hop*). Navedena se teza može povezati s prethodno artikuliranim stavom kako uzvik aktualizira različita značenja, različite sintaktičke službe, različite tematske uloge, ovisno o komunikacijskome kontekstu.

Težak-Babićeva gramatika (*Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*, 1966) govori o postojanju posebne skupine priloga koji služe za potvrđivanje (*da*, *dabome*, *doista*, *zbilja* i sl.), nijekanje (*ne*, *nipošto*), pitanje (*zar*, *li*), posebno isticanje (*bar*, *baš*, *čak*, *također*, *upravo*) i sl. (Težak-Babić 1973: 132). Razložnim se čini imenovanje posebne skupine priloga u koju autori uvrštavaju uglavnom riječi koje bismo danas odredili kao čestice. Ipak, sama činjenica da je moguće oformiti takvu skupinu ukazuje na činjenicu da se ti *prilozi* razlikuju od ostalih skupina koje u rečenici najčešće dolaze u službu priložnih oznaka. Ipak, određenje navedenih (uglavnom) čestica kao priloga nije neopravdano: čini se kako uzrok takvoj klasifikaciji treba tražiti u činjenici da čestice modificiraju značenja, ističu ih, nijansiraju te su bliske onim riječima koje opisuju. Težak-Babićeva klasifikacija znatno je dosljednija od prethodnih: *modalni* karakter riječi uvrštenih u tu kategoriju prepoznat je kao načelo po kojemu je takve riječi moguće okupiti u iz takve perspektive relativno homogenu skupinu priloga.

Veznici se definiraju kao riječi koje povezuju dvije riječi ili dvije rečenice ili služe za isticanje, a (uz veznike tipa *i, pa, ni, ali, ili*) službu veznika mogu vršiti i zamjenice ili prilozni sastavljeni i od više riječi (npr. *osim što*) (Težak-Babić 1973: 134). U takvu je određenju jasno očito nedovoljno precizno razlikovanje veznika kao vrste riječi i službe veznika. Samo spominjanje službe veznika u ovome se kontekstu pokazuje iznimno važnim jer pretpostavlja postojanje takve funkcije na razini rečenice.

Kod uzvika se mogu primijetiti već *standardno problematični: hajde, dede* i sl.

Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika (Eugenija Barić i sur., 1979) nepromjenjivim riječima posvećuje relativno malo prostora. Kao prilozni su navedene i riječi *vrlo, mnogo, puno, nešto*. Osim toga kao posebna vrsta priloga definirani su i veznici te čestice. Ovdje treba istaknuti kako je i riječ *nalik* (Barić i sur. 2005: 277) definirana kao prilozni (*To što je donio nisu bila kliješta, nego nešto nalik*).³⁸

Kako je već rečeno, u ovoj se gramatici spominju i čestice kao vrsta riječi: određuju se kao riječi kojima se iskazuje stav govornika prema onome o čemu govori, s obzirom na njegovo znanje, želje i osjećaje (Barić i sur. 2005: 282). Ovdje su navedene riječi: *ne, li, da, da li, je li, jest, dabome, dakako, bar, baš, još, tek, ma, makar, ni, doista, tako reći, sve u svemu* te *poštalice (ovaj, onaj, kaže* i sl.). Važno je što Barić i sur. prepoznaju čestice kao posebnu vrstu riječi. Ipak, izostaje ikakva klasifikacija ili detaljniji opis funkcioniranja na sintaktičkoj razini, tematizacija odnosa s drugim riječima, opravdanost izdvajanja navedenih riječi u posebnu vrstu i sl.

Među ostalim su uzvicima gramatici navedeni i oni tipa *hajde, hajdemo, gle(te)* i sl.

Praktična hrvatska gramatika (Dragutin Raguž, 1997) navodi kako prilozni mogu stajati uz glagole (*dobro, teško, tuda, sada*), pridjeve (*vrlo, jako, mnogo*), priloge (*osobito, pretežno*) i rečenice (*rečenični prilozni: vjerojatno, ipak, navodno*). Izdvaja se i skupina priložnih izraza: *prema tome, osim toga, sve u svemu, u prvome redu* i sl. Raguž prepoznaje različite modalne izraze, ali u njegovu opisu izostaje precizno određenje pripadnosti jezičnih jedinica određenoj razini (rečeničnoj, tekstnoj i sl.)

Nadalje (Raguž 1997: 277) govori se o upitnim česticama (*zar, li*), niječnim (*ne*), potvrdnim (*da, jest*), dopusnim (*ma, makar, god, bilo, bar, barem*) i dr. Kao čestica istaknuta je i riječ *god*. *God* ima ulogu pojačivača odnosnih značenja ili neodređenosti (npr. *što te god pita;*

³⁸ *Nalik* se ponekad definira kao indeklinabilni pridjev (Marković, Anić).

dodī kadgod). U čestice su uvrštene i riječi: *put(a), pa, evo, eto, eno, de(der)* i sl. Takva klasifikacija (iako u nijansama djelomično manjkava) predstavlja važan pomak u razumijevanju funkcioniranja čestica.

Raguž (1997: 286) razlikuje interjekcije i eksklamacije.³⁹ Prvo bi bili uzvici u užem smislu (*ah, ha, jao* i dr.), a drugo bi bili uzvici tipa *k vragu, do đavola, (ma) čuj, dakako, daj(te)*. Od uzvika se razlikuju i onomatopeje. Interesantno je primijetiti kako Raguž, iako određuje izraze tipa *do đavola* kao uzvike (dakle kao vrstu riječi), očito ne smatra te izraze dovoljno gramatikaliziranima da bi ih pisao sastavljeno (*dodāvola*). Naravno, pravopis je konvencija, ali čini se kako (ipak) može biti i indikator svijesti o gramatičkim pojavama.

Za veznike se kaže kako povezuju riječi i rečenice, a mogu služiti i za isticanje. Daljnja problematizacija dvostruke naravi *veznika* nije artikulirana. Treba primijetiti kako *veznici* u službi intenzifikatora nisu prepoznati kao druga vrsta riječi (npr. kao čestice jer je u gramatici predviđena kategorija čestica) iako u pozicijama u kojima služe isticanju gube svoj veznički karakter, a upravo se na temelju povezivanja riječi i(li) rečenica temelji određenje *veznika* kao vrste riječi.

Napokon, 2005. godine objavljena je *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (Josip Silić – Ivo Pranjković). Ta gramatika donosi nekoliko izrazito bitnih činjenica (Silić-Pranjković 2007: 258): prvo, donosi podjelu veznih sredstava na konjunktore (veznici nezavisnosloženih rečenica), subjunktore (veznici zavisnosloženih rečenica) i konektore (vezna sredstva na razini teksta), što je u skladu s ranijim Pranjkovićevim promišljanjima o veznim sredstvima na različitim jezičnim razinama (usp. Pranjković 2004: 457-462); drugo, donosi klasifikaciju čestica na nesamostalne (upitne, pojačajne, usporedne, jasno-niječne, poticajne čestice i prezentativi) i samostalne (samostalna poraba upitnih čestica, jasno-niječnih, poticajnih i prezentativa te samostalne čestice na razini teksta) (usp. Pranjković 2002b: 231-236).

Uzvici su podijeljeni u tri podskupine: uzvike u užem smislu, zapovjedne uzvike i onomatopeje.

³⁹ Daković (2006: 74) problematizira eksklamacije i interjekcije te navodi kako uzvik može biti eksklamacija (izražen je emocionalan stav govornika), ali nije svaka eksklamacija realizirana pomoću uzvika. Taj je problem opetovano naglašavan i u ovome radu.

* * *

Ovime je dan kratak pregled različitih (a ponekad i vrlo sličnih) načina na koje su nepromjenjive riječi prisutne u našim gramatikama, tj. načina na koji su gramatički opisane i određene, od Kašićeve do Silić-Pranjковиćeve. Cilj je ovoga pregleda ukazati na probleme koji su se javili već u našoj prvoj gramatici. Velika je većina tih problema riješena i neke su jezične pojave (gotovo) potpuno jednoznačno određene u posljednjoj ovdje tematiziranoj gramatici. Čini se kako se nameće sljedeće pitanje: što to ima u pojedinim riječima da su ih različiti gramatičari uvrštavali u iste/različite vrste riječi (?). Kakvu posljedicu imaju takva određenja i na što ona upućuju (?). Osim toga imamo li danas konačnu, potpuno točnu i nepromjenjivu podjelu riječi na vrste (?). Pitanja su to na koja će se pokušati dati odgovor u sljedećim poglavljima.

4. Što s *Hej, da ili ne*?

Nakon što se na primjerima različitih gramatika pokušalo doći do odgovora kojoj bi vrsti riječi pripadale riječi tipa *hej, da ili ne*, čini se kako rješenje problema nije potpuno jasno/jednoznačno (ako je uopće prethodno artikulirano). Gramatičari su što se tiče nekih jezičnih pojava relativno usuglašeni. Ipak, poneki se prilično razilaze u razmišljanjima. Npr. neki autori uzvike dijele u petnaest podvrsta (Kašić), a neki ih smatraju potpuno irelevantnima i jasnima samima po sebi te ih uopće ne komentiraju (Mikalja); neki autori govore o česticama kao o hiperonimu za nepromjenjive vrste riječi, neki kao o posebnoj vrsti riječi, a neki čestice uopće ne spominju u svojoj koncepciji. Osim toga iz prethodne su se analize prilozi pokazali kao vrsta riječi izrazito otvorena za one riječi koje danas uvrštavamo u kategoriju (npr.) čestica. S tom se pojavom može povezati i uvrštavanje riječi tipa *evo, eto, eno, daleko* u prijedloge. Svakako se postavlja pitanje zašto su gramatičari, koji nikako nisu neupućeni ili neobrazovani, te riječi i njima slične određivali upravo na način na koji su to u svojim djelima artikulirali.

U govoru o vrstama riječi i gramatičkim opisima tih jezičnih pojava nužno se postavlja pitanje statusa različitih jezičnih razina u ranijim razdobljima našega jezikoslovlja te odnos među njima. Nezaobilazan je i status npr. semantike i pragmatike u gramatikama: je li postojalo shvaćanje pragmatičke dimenzije jezika prije no što je pragmatika artikulirana kao jezikoslovna disciplina. Zbog svega se rečenoga pitanje jezične uporabe, razlikovanje sustava i konkretne realizacije, također pokazuje kao nešto svakako vrijedno pažnje.

Naredna će poglavlja pokušati odgovoriti na neka od ovdje artikuliranih pitanja te će dati (kako ovdje smatramo) relativno utemeljen pokušaj određenja (naravi) riječi simbolički reprezentiranih u iskazu *Hej, da ili ne*. Već ovdje treba spomenuti kako će se tumačenja iznesena u ovome radu temeljiti na sveukupnom dosadašnjem gramatičkome mišljenju i s obzirom na nj. Cilj pregleda gramatika nije bio pokazati manjkavosti u određenju pojedine vrste riječi: željelo se ukazati na činjenicu kako (i) ovdje govorimo o riječima koje se kolebaju, koje se opiru jednoznačnu određenju. Osim što će se interpretacija i analiza oslanjati na sve prethodno spomenute gramatike, treba naglasiti kako posebnu ulogu u tome ima Silić-Pranjkićeva.

4.1. Što s *hej*?

Uzvici su kod većine autora, sve od Kašića pa do novijih gramatika, opisani kao vrsta riječi koja izražava određeni stav govornika prema sugovorniku ili prema rečenome, njegovu tugu, sreću i sl. U toj su se kategoriji nerijetko pojavljivali izrazi tipa *blagoti*, *ah mene nesrećnoga*, *(h)ajde(mo)*, *dede(r)*, *gledaj*, *slušaj*, *čuj*, *prokleta*, *proklet bio*, *ta nije moguće*, *gle čuda*, *zvizgac (bičem)*, *daj(te)* i sl.

Prvo što se može primijetiti jest činjenica da su u uzvike uvršteni izrazi sastavljeni od više riječi, a ponekad i cijele rečenice. Ovdje se želi reći kako svaka riječ mora (ili bi trebala) biti svrstana u kategoriju vrste riječi samostalno, ne u bilo kakvoj svezi s drugom riječju: čim se dvije riječi nađu jedna uz drugu, uspostavljanje je bilo kakve relacije među njima neizbježno. Samim se tim utjecaj jedne riječi na drugu ne može izbjeći jer je jedna riječ kontekst drugoj, jedna riječ delimitira i(li) modificira značenje druge riječi (kako je to u uvodnome dijelu već artikulirano). Osim toga važno je imati u vidu kako supojavljivanjem dvije ili više riječi ne postaju jedna. Prema tome se *blagoti* nikako ne može smatrati vrstom riječi. To bi značilo da je to jedna riječ (gramatikalizirana sveza dviju riječi), a očito je kako se radi o dvjema riječima čija veza nije gramatikalizirana (ili barem nije do te mjere da bi se takve izraze moglo smatrati jednom riječju). Čini se kako bi se u tu podvrstu uzvika mogli i ubrojiti izrazi tipa *živjeli* (dakle riječ je o optativu) te vokativi. Slično objašnjenje vrijedi i za primjere tipa *jao mene nesrećnoga*.

Kao važan kriterij u određenju vrsta riječi (u ovome je kontekstu riječ i o određivanju (ne)gramatikaliziranoga stanja sveze dviju ili više riječi), posebice nepromjenjivih, trebala bi upravo biti (ne)promjenjivost određenih konstrukcija/izraza s obzirom na kontekst, komunikacijsku situaciju. Tako se (s obzirom na situaciju) *blagoti* mijenja u *blagovam*, *blagomu*, *blagojoj* i sl., a *jao mene nesrećnoga* u *jao tebe nesrećne* (npr.). Promjenjivost oblika suvišno je dalje dokazivati. Ipak, određenje takvih izraza kao vrste riječi koju karakterizira eksklamativnost (a koja ne mora uvijek biti izrečen uzvikom, nerijetko i nije) nije posve bez osnove: uvjetnu frazeologiziranost ili (barem) vrlo veliku čestotnost nemoguće je osporiti. U vezi s frekvencijom supojavljivanja važno je napomenuti kako će upravo činjenica da se neke jezične jedinice zajedno (očito) pojavljuju statistički značajno češće utjecati na određenje pojedinih izraza kao pripadnika neke vrste riječi.

Drugo, nerijetko su se među uzvicima našli i imperativi (2. l. jd. ili mn.). Uvrštavanje optativa i imperativa u uzvike nije potpuno bezrazložno. Riječ je o načinima kojima je uskličnost jedno od obilježja. Upravo ta uskličnost upućuje na problem koji se javio u vezi s tim riječima. Naime uvrštavamo li nešto čija je karakteristika uskličnost u uzvike, očito ne pravimo već puno puta naglašenu distinkciju između eksklamacije i interjekcije, a tu je distinkciju nužno praviti (jedno se odnosi na lokuciju, a drugo na *genus vocis*). Ako govorimo o vrstama riječi, logičnim se čini da tada govorimo o interjekciji jer je eksklamacija nešto što se upisuje na sintaktičku razinu (usklične rečenice) ili je obilježjem iskaza (što pripada pragmatičkoj razini). Već je prethodno naglašeno kako je u starijim gramatikama često dolazilo do miješanja jezičnih razina. To je posebice očito kada su u pitanju prilozi, ali o toj pojavi svjedoči i ovaj primjer.

U starijim je gramatikama kao primjer uzvika navedena i riječ *zvizgac*.⁴⁰ Čini se kako ovdje (možda) nije riječ o uzviku. *Zvizgac bičem* mogao bi se povezati sa sintagmom *udarac rukom*. Analogija između riječi *udarac* i *zvizgac* očita je. Uzmemo li tu činjenicu u obzir, možemo zaključiti kako je riječ o dvjema imenicama čija se gramatička veza može odrediti kao rekcija. Relativno usklični karakter te onomatopejsko porijeklo riječi *zvizgac* vjerojatno su razlogom njezina uvrštavanja u kategoriju uzvika. Tendencija određivanja onomatopejskih izraza kao uzvičnih primijećena je i u drugim slučajevima.

Interesantna je i riječ (*h*)*ajde*. Tradicionalno se ona svrstavala u uzvike. U novije se vrijeme određuje kao poticajna čestica. Takva ju klasifikacija ubraja među nepromjenjive riječi. Međutim moramo se složiti kako (*h*)*ajde* ima različite oblike: (*h*)*ajd(e)mo*, (*h*)*ajdete/(h)ajte*. Očito je riječ o oblicima za 2. l. jd. te 1. i 2. l. mn. Riječ *hajde* preuzeta je iz turskoga jezika (tur. *haydi/hadi*), a značenje bi te riječi u različitim slavenskim jezicima bilo sadržano u sljedećim riječima: *pojď* (češki), *pod'* (slovački), *давай* (ruski i ukrajinski). I u hrvatskome bismo jeziku značenje te riječi mogli izreći imperativom glagola *ići* (barem u nekim kontekstima). Očito je kako ima nešto *glagolsko* u toj riječi. Ipak, čini se kako nije riječ o glagolu (barem ne u tradicionalnome smislu). Eventualno bismo mogli govoriti o (izrazito) defektivnome glagolu.⁴¹

⁴⁰ Taj se primjer nalazi i u gramatici Barić i sur. (2005: 284).

⁴¹ Defektivnome u smislu nekih npr. talijanskih defektivnih glagola (hrv. *biti po volji*, tal. *aggradare*, jest glagol koji ima samo oblik prezenta *aggrada* ili hrv. *trebati*, tal. *bisognare*, ima samo 3. l. jd. i mn., a složena vremena nisu u upotrebi). Naravno, *hajde* se u vezu može dovesti i s glagolom **veljeti*. Ako se taj glagol može smatrati defektivnim glagolom, logičnim se može činiti i uvrštavanje *hajde* (tj. **hajti*) u tu kategoriju.

Moguće je govoriti i o *glagolskoj čestici*. Ima argumenata koji govore u prilog takvome određenju, ali ima i onih koji takvo određenje potpuno dovode u pitanje. Ako je *hajde* određeno kao nepromjenjiva riječ (*glagolska čestica*), ne može imati različite oblike, a činjenica je da ih ima. S druge strane ako *hajde* odredimo kao glagol, logično je postaviti pitanje kakav je to uopće glagol koji ima samo dva (ili tri) lica i to u samo jednome načinu, a drugih oblika (oblike za npr. prezent ili perfekt, glagolski pridjev trpni i sl.) uopće nema. O toj će problematici biti još govora nešto kasnije.

U vezi s uzvicima treba spomenuti i one riječi koje svaki govornik u svakodnevnoj komunikaciji koristi. Riječ je o pozdravima: *bok (bog)*, *ćao*, *zdravo*. U rječnicima hrvatskoga jezika te se riječi različito određuju. *Ćao* je riječ uvrštena u uzvike, *zdravo* u čestice. Čini se kako se sve navedene riječi mogu dovesti u vezu s izricanjem želje (npr. **(Neka je) Bog (s tobom)*, **Zdrav(o) (budi)/(Neka si) zdrav(o)*).⁴² *Glagolska narav* (uvjetno rečeno) tih riječi povezuje ih s *uzvikom hajde*. U razumijevanju ove problematike mogu pomoći primjeri iz češkoga (ili slovačkoga) te srpskoga jezika. Pozdravi imaju različit oblik za 2. l. jd. i 2. l. mn.: *ahoj – ahojte*, *čau – čaute*; *ćaosi/ćao si*, *ćaoste/ćao ste*. U hrvatskome jeziku nema posebnih oblika za 2. l. jd. i mn. U svakodnevnome ih govoru nerijetko nema ni riječ *hajde*. Relativno se često može čuti *hajde(, da) idemo u kino* i onda kada se govornik obraća jednoj osobi i onda kada se obraća dvjema osobama ili više njih. Parafrazom se toga primjera može pokazati glagolska narav riječi *hajde*. Iskaz je mogao glasiti i *hajdemo u kino*. Dakle značenje se riječi *hajde* u određenoj mjeri preklapa sa značenjem glagola *ići*. Sukladno tome *hajde*, ovisno o tome na koga (koliko ljudi) se odnosi, ima drukčiji oblik: *hajde* preuzima glagolsko lice na sebe. U situacijama kada je **hajti* zamjenjivo s *ići* u ovome se radu smatra defektivnim glagolom. Slično tumačenje primjenjivo je i na glagole/čestice *čuj/čujte*, *daj/dajte*.

Treba skrenuti pozornost i na nazive koji su se koristili za uzvike. *Umetak* i *međumetak* samo su neki od njih. Čini se kako je takva terminologija naslijeđena iz latinskih gramatika, tj. iz

⁴² Analogno navedenome i *ćao* bi se moglo dovesti u vezu s tim: **neka si ćao*. Takva konstrukcija izgleda smiješno. Međutim čini se kako je i u ovome pozdravu riječ o nekakvoj pozitivnoj želji upućenoj potencijalnome sugovorniku. Sociolingvistički govoreći (i iz perspektive npr. konverzacijske analize), pozdravi su interesantni kao izrazito pragmatičke jezične jedinice: njima se na neki način želi kompenzirati šteta učinjena odnosu među dvjema osobama nakon vremena u kojemu nije bilo konverzacije ili se dobar odnos želi potvrditi bez obzira na izostanak interakcije (konverzacije) određeno vrijeme (usp. Bernard 2011). U ostalim je primjerima (npr. *Zdravo budi*) oblično riječ o imperativima.

latinskoga jezika. Već sâm termin sugerira na definiciju uzvika u hrvatskim gramatikama. U pravilu je navedeno kako uzvici ne mogu biti članovima rečeničnoga ustrojstva, oni su sinsemantične riječi, sinsemantične riječi koje imaju nesamostalno kategorijalno značenje (Silić 2005: 15). Cijela je problematika samoznačnih i suznačnih riječi izrazito složena. Kao samoznačne se riječi navode promjenjive, a kao suznačne nepromjenjive. Međutim pojedine su promjenjive riječi suznačne. U prvome se redu misli na zamjenice (usp. Pranjković 2005: 19). Osobne su zamjenice suznačne jer nemaju stalnoga referenta/značenje, a neodređene su suznačne jer im je referent neodređen, tj. mogu se odnositi (ili se i odnose) na mnoštvo referenata. Osim toga problematičan je i sam termin suznačnih riječi: na neki se način sugerira nepotpunost i necjelovitost, a takvo je određenje uvelike problematično, posebice za suvremene pristupe jeziku (npr. kognitivnolingvistički).

Sa zamjenicama se na neki način mogu povezati i uzvici. Čini se kako je u oba slučaja riječ o riječima koje pripadaju samome govornome činu, one svoj smisao/značenje/referent dobivaju u konkretnoj situaciji, konkretnome kontekstu. S tim se u vezi čini problematičnim i određenje uzvika kao riječi koja ne stupa u odnos s drugim rečeničnim dijelovima, kao (ne)dijela rečenice koji stoji izvan same rečenice. Problematična je i sama činjenica da se uzvici (potpuno) ignoriraju u analizama rečenica. Logika nalaže da ako se nešto nalazi u iskazu, ono mora imati svoju svrhu/funkciju jer bi inače iskaz jednako funkcionirao i bez uzvika, a tomu nije tako. U tome se smislu pojavljuje i problem ekonomičnosti iskaza koji sadrži jezične jedinice koje *nemaju* svrhu/funkciju. Osim toga treba na umu imati i činjenicu kako je uzvik (uvjetno rečeno) aktualizator cijele govorne situacije: on u sebi sadrži i odnos govornika prema subjektu, ovisno o samoj govornoj situaciji uzvik se može odnositi i na predmet radnje/temu i sl.

Razmotrimo npr. rečenicu *Hej, pa vidio sam te jučer na kolodvoru i na tržnici, ali ti si odviše budala da mi odzdraviš*. Analiziramo li njezino ustrojstvo, već na početku nailazimo na problem. Kako odrediti *hej*? Kao subjekt, predikat, atribut, objekt, apoziciju, priložnu oznaku ili kao surečenicu? Uobičajeno je reći kako je *hej* uzvik. Međutim time smo odredili vrstu riječi, a vrsta riječi potpuno je nebitna govorimo li o sintaktičkome ustrojstvu kao što je nebitna, a prethodno je već bilo riječi o tome, i vrsta riječi subjekta.⁴³

⁴³ *Ali je veznik* rečenica je u kojoj se kao subjekt javlja nešto što bismo na morfološkoj razini odredili kao veznik. Ipak, čini se kako je taj veznik svojom ulogom u rečenici dobio i svojstvo (nekakve) *predmetnosti*. A *predmetnost* nije karakteristika veznika. Očito je kako miješanje sintaktičke i morfološke razine dovodi do niza problema koji se

Nakraju treba artikulirati najčešće probleme na koje su gramatičari nailazili pri određenju uzvika. Svakako je na prvome mjestu nejasno i(li) nedovoljno razlikovanje eksklamacije i interjekcije koje je uzrokovalo uvrštavanje cjelovitih rečenica u kategoriju vrste riječi. S tim je problemom povezana svijest o (ne)gramatikaliziranosti sveza među riječima u pojedinim izrazima, a s tim i problem (ne)promjenjivosti: iz primjera koje gramatičari navode kako bi ilustrirali kategoriju uzvika razvidno je kako je za njih jači kriterij u klasifikaciji eksklamativan karakter izraza od nužne gramatikaliziranosti i oblične nepromjenjivosti/stalnosti. U tome je smislu frekventnost supojavljivanja pojedinih jezičnih jedinica imala vrlo važnu ulogu.

U kontekstu uzvika posebice se interesantnim pokazuje morfološko određenje riječi *hajde*: ta je riječi u ovome radu shvaćena kao (defektivni) glagol (ovisno o kontekstu u kojemu se pojavljuje). S druge su strane onomatopeje i onomatopejski izrazi koji su zbog svojega (nerijetko) eksklamativnoga karaktera i(li) eksklamativne uporabe također uvrštavane u uzvike.

Treba naglasiti kako je vrlo važan kriterij pri uvrštavanju pojedine riječi u kategoriju uzvika bila uporaba određene riječi/izraza, dakle pragmatička razina. U vezi s jezičnim razinama potrebno je reći kako je u određenju uzvika (kao i u određenju čestica, veznika i drugih vrsta riječi) nerijetko dolazilo do nejasnoga odjeljivanja morfološke razine od sintaktičke.

Upravo na sintaktičkoj razini uzvik predstavlja problem pri analizi: dostupan instrumentarij za analizu sintaktičkoga ustrojstva ne omogućuje precizno definiranje sintaktičke uloge uzvika, kao ni jasno razlikovanje razine oblika riječi od službe riječi u rečenici pri analizi rečeničnoga ustrojstva. U ovome se radu smatra kako pri sintaktičkome određenju uzvika u obzir treba uzeti *aktualizatorski* karakter/potencijal tih riječi u rečenicama.

nisu ni trebali pojaviti. Ako analiziramo rečenicu, ne možemo govoriti o vrstama riječi (ili barem ne bismo trebali). Silić (2005: 16) primjećuje kako je vrsta riječi (leksička kategorija) podređena članu rečenice (sintaktičkoj kategoriji). Ovdje se međutim insistira na tome da vrsta riječi nije bitna za sintaktičku razinu. Naravno, možemo govoriti o vrstama riječi u rečenici, ali to je za *službu riječi* potpuno irelevantno.

4.2. Što s ili?

Veznici su izrazito sintaktičke jedinice i njihova se izrazita suznačnost uvijek naglašava. Općenito se za suznačne riječi govori kako (gotovo) nemaju leksičkoga značenja. S tim u vezi Pranjeković (2002a: 15) naglašava da kada bi tomu bilo tako, onda bi dostajao jedan veznik za koordinirane i jedan veznik za subordinirane strukture: dakle dva veznika za izražavanje dvaju različitih sintaktičkih odnosa. Izrazita sintaktička uloga veznika nikako se ne može poreći. Pritom se misli da pri samome definiranju veznika kao vrste riječi stoji da toj vrsti pripadaju riječi koje povezuju riječi i(li) rečenice: dakle iskaz/rečenica sadržan je u definiciji veznika kao vrste riječi (ne zaboravimo kako vrsta riječi primarno pripada morfologiji). Ta je sintaktička narav naglašena već u prvim gramatikama.

Od sedamnaestoga su se stoljeća pa do danas u veznike ubrajale sljedeće riječi: *li, bo, prem da/premda, dakle, ter(e), ali, ili, ne, može biti, po/na sreću, ni* (ispred imenice), *još, sa svim tim, videći, (je/da) li, zar da (ili) ne, nije li, dapače, sad-sad, tako-kako, da Bog da, da ni u što (ne diraš), da si (pošten), dakako, dabome* i dr.

Nekoliko je činjenica koje se gramatikama mogu prigovoriti kada su u pitanju vrste riječi općenito, a samim time i veznici. Naime kategorija vrste riječi uglavnom nije jasno određena. Pri tome se misli na činjenicu da u gramatikama uglavnom nema jasno artikuliranih pravila/kriterija (ili obilježja riječi) po kojima se pojedine jezične jedinice uvrštavaju u određenu vrstu riječi. Sve se čini izrazito fluidnim. Tako je npr. za neke riječi uočeno kako su vezna sredstva (npr. *dakle*), ali nije artikulirano na kojoj su razini te riječi vezna sredstva, tj. što one povezuju. Osim toga u nekim je gramatikama navođeno kako *veznici* služe i za isticanje. Međutim nigdje nije postavljeno pitanje što ti *veznici vežu* (ako služe isticanju): formalna istost jedinica koje služe za isticanje i onih koje služe za povezivanje uočena je, ali funkcija je tih jedinica zanemarena upravo zbog istosti oblika.

Osim nejasne kategorije vrste riječi ponovno je potrebno spomenuti nerazlikovanje vrsta riječi i sintaktičke funkcije: brojne gramatike navode kako se zamjenice ili prilozici mogu naći u ulozi veznike. Postavlja se pitanje kakvo je značenje te konstatacije jer određenje veznike kao vrste riječi ne dozvoljava govor o ikakvoj ulozi veznike: nešto jest ili nije veznik (na razini vrste riječi, govoreći iz perspektive starijih gramatičara).

Za veznike se kaže kako oni stoje izvan same rečenice (Kunzmann-Müller 2005: 31). Takvo se određenje odnosi na *činjenicu* da veznik u rečenici ne zauzima mjesto rečeničnoga člana.⁴⁴ To bi značilo kako veznik nije ni u kakvu odnosu s drugim dijelovima rečenice. S druge strane veznik je taj koji odnos stvara, njime se odnos uspostavlja – on jest odnos. Prema tome ne može se za nešto što je u samome žarištu onoga što nazivamo *odnosom* reći da nije u *odnosu* s drugim rečeničnim članovima: iako se njime odnos uspostavlja, razložno je pretpostaviti kako je i veznik u odnosu prema surečenicama/riječima. Ono što je rečeno za uzvike, može se primijeniti i na veznike. Čini se kako se s logikom kosi *činjenica* da je nešto u rečenici, a ostaje izvan nje: dakle veznik nije ni u kakvu odnosu s ostalim rečeničnim članovima, ali ipak se u toj rečenici (i među tim članovima rečenice) nalazi.

Vratimo se na trenutak na prethodno navedenu rečenicu: *Hej, pa vidio sam te jučer na kolodvoru i na tržnici, ali ti si odviše budala da mi odzdraviš*. Analizirajući rečenično ustrojstvo, naići ćemo na teškoće u određenju službe riječi za riječi *pa, i, ali, da*. Za te bismo riječi, govoreći o subjektu, predikatu i sl., rekli kako su to veznici jer ekvivalenta nazivima za službu riječi u rečenici za te riječi nemamo. Neke bi gramatike (Silić-Pranjkovićeve) s potpunim pravom sugerirale da *pa* u ovome kontekstu nije veznik (jer ništa ne povezuje). U ovome je kontekstu *pa* čestica. I bismo mogli odrediti kao dio priložne oznake mjesta ili kao veznik (!) koji povezuje dvije priložne oznake mjesta. *Ali* i *da* bili bi veznici (!) u *pravome smislu te riječi*.

Problematičnim se čini činjenica da na sintaktičkoj razini operiramo terminima koji se tiču (ili ne tiču)⁴⁵ morfološke razine, ali zaista termina za tu sintaktičku funkciju nema.

Još nešto treba naglasiti kada govorimo o veznicima. Čini se nužnim razlikovati veznike *a, i, ili* i sl. od *veznika* tipa *tek što, prije nego što, s obzirom na to (da)* i dr. U prvim je primjerima nedvojbeno riječ o veznicima u *pravome smislu te riječi*. Drugi primjeri predstavljaju spojeve riječi koji su manje ili više gramatikalizirani i oni predstavljaju veznička sredstva/vezničke skupove/vezničke izraze. Čini se nepreciznim u istu kategoriju uvrstiti *a* i izraz koji se sastoji od više jezičnih jedinica koje u različitim kontekstima pripadaju drugim vrstama riječi. Činjenica da

⁴⁴ Slično se određenje veže i uz uzvike. Sam termin kojim su se uzvici određivali u našim gramatikama povezan je s latinskim glagolom *interiecere* (hrv. umetnuti, ubaciti). Zbog toga su se uzvici u našim gramatikama nazivali *ume(t)cima/međume(t)cima*. Daković (2006: 68) navodi kako umetnutost podrazumijeva sintaktičku samostalnost te vrste riječ, tj. jezičnih jedinica koje na morfološkoj razini pripadaju toj vrsti riječi. Ovdje se nastoji ukazati na činjenicu da se takvo određenje u najmanju ruku može problematizirati.

⁴⁵ S obzirom na to da nepromjenjive riječi nemaju različitih oblika o čemu je bilo govora ranije u ovome radu.

je zaista riječ o nepromjenjivim riječima, *veznicima*, ogleđa se u tome što je takve izraze nemoguće parafrazirati i pri tome zadržati značenje (**na obzir s tim, *prije nego čega, *tek čemu*). Dakle te se jezične jedinice ne mijenjaju s obzirom na kontekst u kojemu (što je izrazito važno) zadržavaju funkciju vezničkih sredstava.

Očito je kako gramatičari nailazili na različite probleme i pri određenju pripadnika veznika kao vrste riječi. Oblična istost veznika u funkciji povezivanja s intenzifikatorskim položajem jezičnih jedinica koje su zbog istoga oblika uvrštava u kategoriju veznika uzrokovala je problem pri određenju vrste riječi. Ipak, različita je funkcija primijećena. S druge strane činjenica da su nevezničke vrste riječi u subordiniranim strukturama dolazile u poziciju vezničkih sredstava predstavljala je i metodološki i teorijski problem pri interpretaciji, kao i uvrštavanje složenih vezničkih izraza te tekstnih veznih sredstava u istu skupinu s (npr.) veznicima tipa *i, pa, te*. Osim toga kao veznici su u nekim gramatikama navođene i riječi *li* i *zar*.

Uza sve rečeno treba naglasiti kako i danas određenje veznika predstavlja i metodološki i teorijski problem pri analizi rečeničnoga ustrojstva: kako odrediti *i* ili *koji* u složenim sintaktičkim strukturama ostaje ne dokraja razjašnjeno pitanje, kao i problem pripada li veznik rečenici ili ne.

4.3. Što s *da* i *ne*?

Čestice se kao vrsta riječi (ili kao nadređeni pojam nepromjenjivim vrstama riječi) spominju u Mažuranićevoj, Veberovoj, Divkovićevoj i drugim gramatikama.

Mažuranić i Divković o česticama govore kao o hiperonimu, a u gramatikama ostalih autora u čestice su uvrštene sljedeće riječi: *sad-sad, li* (samo uz pridjev u službi intenzifikatora u Veberovoj gramatici), *ne, ni, zar, ne, dabome, dakako* i dr. Barić i sur. razlikuju čestice kao posebnu vrstu riječi, a Silić-Pranjkićeva gramatika donosi njihovu sistematizaciju.

Do Silić-Pranjkićeve gramatike u čestice je uvrštavano relativno malo riječi. S obzirom na to da ta gramatika nudi klasifikaciju čestica u sedam skupina, logično je pitati u koju su vrstu riječi te riječi (čestice) uvrštavane do tada.⁴⁶

Najčešće je riječ o uvrštavanju čestica u priloge⁴⁷ (*da, ne, još, evo, eto, eno, (je) li, bar(em), čak, čuj, daj, zar* i dr.), veznike (*ne, li, zar da, (nije/je/da) li, neka* i dr.), prijedloge (*evo, eto, eno* i dr.), uzvike (*hajde, deder, de, daj, gle* i dr.). Neke se riječi ponavljaju u različitim vrstama. Očito je kako je autorima određenje tih riječi bilo problematično. One su se razlikovale od ostalih riječi, ali nisu ih mogli sa sigurnošću uvrstiti ni u jednu od onda mogućih vrsta.

Određivanje nekih riječi kao priloga ne mora se činiti bezrazložnim. Naime *da* ili *ne* u svojem značenju zaista sadrže nekakvu kvalitetu/način/modus. Po tome bi mogli biti pridjevi ili prilozni (iz perspektive gramatičara). Tu dvojbu rješava činjenica da su prilozni nepromjenjiva vrsta riječi (barem što se tiče paradigme) te je takve riječi iz toga razloga moguće uvrstiti upravo u priloge.

S druge strane izrazito na površinskoj strukturi zasnovano shvaćanje prijedloga kao vrste riječi koja dolazi ispred promjenjivih riječi omogućilo je uvrštavanje prezentativa *evo, eto, eno* u tu kategoriju. *Evo* u *evo oca* iz takve perspektive zaista se može činiti prijedlogom. Na takvo je određenje zasigurno utjecaja imala i učestalost supojavljanja takvih jezičnih jedinica s imenskim riječima u genitivu. Prethodno opisana *uskličnost* nekih riječi omogućila je određivanje riječi tipa (*h*)*ajde(mo), daj* i *gle* kao uzvika.

⁴⁶ Uzmemo li u obzir izdvajanje samostalne porabe nesamostalnih čestica kao posebne skupine, riječ je o osam skupina čestica.

⁴⁷ Prilozi su sami po sebi vrlo kompleksna vrsta riječi. S tim u vezi: Pranjkić (1993).

Važno je napomenuti kako su one riječi koje danas smatramo intenzifikatorskim česticama nerijetko primijećene u našim gramatikama, ali zbog oblične istosti nisu izdvajane kao posebna vrsta riječi: gramatičari su prednost dali obliku pred funkcijom. Osim toga u priloge su uvrštene one nepromjenjive riječi koje su dolazile s imenicama ili pridjevima (*odviše budala, vrlo pametan*).

* * *

Zaključno treba naglasiti kako je u određenju vrsta riječi u našim gramatikama nerijetko dolazilo do izjednačivanja sintaktičke i morfološke razine. Osim toga vrstama riječi nisu određene dovoljno jasne granice, a time ni dovoljno jasni kriteriji po kojima bi se mogla odrediti (ne)pripadnost određene jezične jedinice pojedinoj skupini.

Različito određenje istih riječi u različitim gramatikama čini se kako sugerira činjenicu važnu za ljudsku kogniciju općenito: kategorije nisu aristotelovski jasno uređene, s preciznim granicama, ravnopravnim članovima te nemaju simetričnu strukturu. Takva je koncepcija u lingvistici očita npr. u Trierovoj teoriji polja ili u komponencijalnoj (semičkoj) analizi. Ipak, takvo se određenje kategorija pokazalo manjkavim u (npr.) Wittgensteinovim analizama igre, istraživanjima fokalnih boja (Berlin i Kay) i dr. Pokazalo se kako kategorije (što je izrazito prisutno u kognitivnolingvističkoj koncepciji) treba shvaćati kao prototipno ustrojene (prema zaključcima Eleanor Rosch, s članom koji je najbolji predstavnik neke kategorije te onima koji su tome članu više ili manje slični) te uzimati u obzir da imaju fluidne granice. Važno je istaknuti kako takvo određenje nikako ne negira postojanje sustava i strukture.

Čini se kako se tako shvaćen model kategorizacije može (i treba) primijeniti i na vrste riječi: podjela riječi na vrste zapravo je kategorizacija (i to, s obzirom na kognitivnolingvističku perspektivu, ne samo lingvistička). Kognitivnolingvistički govoreći, jezik i jezične strukture odraz su naše konceptualizacije, odraz su enciklopedijskih podataka pohranjenih o (izvan)jezičnome svijetu (npr. usp. Žic-Fuchs 1991, Langacker 1995), a teza kognitivne lingvistike o utjelovljenome umu povezuje jezik, um, tijelo i izvanjezični svijet. Čini se kako bi se na jezik u cjelini trebalo gledati upravo iz te perspektive.

Prethodno rečeno objašnjava niz problema koji se u našim gramatikama mogu detektirati: od usmjerenosti na uporabu i pragmatičku razinu do dvojbenoga određenja pojedinih jedinica kao npr. priloga ili čestica.

Ipak, sustavnosti treba težiti i ovakav ju pristup ne negira: ona postoji i potrebno je osigurati dovoljno shematičan opis koji će obuhvatiti sve (ili gotovo sve) slučajeve (ili, kognitivnolingvistički govoreći, oprimjerenja tih shematičnih opisa) koji se mogu podvesti pod zajednički nazivnik. Pritom na umu treba imati kako će (vjerojatno) uvijek postojati rubni članovi neke kategorije (npr. čestica) koji će samo potvrđivati model primijenjen u njihovu opisu i pokušaju klasifikacije.

Pri određivanju kriterija važno je izbjeći svaku proturječnost te težiti dosljednosti. Ovaj rad u sljedećemu poglavlju donosi barem dijelom na tim pretpostavkama temeljen prijedlog određenja riječi problematiziranih u prethodnim odjeljcima.

5. Zaključna razmatranja

U govoru o česticama u prethodnome poglavlju došli smo do izrazito bitne kategorije za ovaj rad. Prethodnim se izlaganjem željelo implicirati sljedeće: sve riječi koje nazivamo nepromjenjivima imaju nešto *čestično*⁴⁸ u sebi.⁴⁹ U čestice bi se prema klasifikaciji koju predlaže ovaj rad ubrajale one vrste riječi koje su dosad imenovane kao čestice, veznici i uzvici. Dakle razumijevanje koje se ovdje predlaže čestice smatra krovnim pojmom/hiperonimom riječima koje su u našim gramatikama određene kao čestice, veznici i uzvici.

Takva se klasifikacija temelji na svim prethodno izrečenim i relativno potkrijepljenim argumentima: određenje svih triju *vrsta riječi* odražava relativno slične probleme u njihovoj više ili manje jednoznačnoj klasifikaciji. Ti se problemi mogu sažeti u nekoliko sljedećih točaka karakterističnih za svaku ovdje problematiziranu skupinu:

1. riječi koje prema današnjim gramatikama određujemo kao čestice, veznike i uzvike u ranijim su jezikoslovnim djelima uvrštavane u različite vrste riječi: sve su ovdje tematizirane klase riječi pokazivale kolebanje u određenju, opirale su se jednoznačnome određenju kao priloga, prijedloga, uzvika, veznika i sl., kategorija koje su trebale pojedine riječi jednoznačno odrediti, tj. kategorija u koje su se klasificirane riječi trebale uklopiti (više ili manje) dokraja i bez ostatka;
2. u gramatičkim se opisima mogu primijetiti utjecaji (možda čak i prvenstveno) semantike i pragmatike, a naglasak koji su gramatičari više ili manje svjesno stavljali na jezičnu uporabu ne može se poreći; takva perspektiva ogleda se u nerazlikovanju eksklamacije i interjekcije (u problematizaciji uzvika; čemu treba pridodati i uvrštavanje onomatopejskih izraza u uzvike) te u nepreciznome stavu o (ne)gramatikaliziranosti pojedinih izraza/veza među riječima;
3. nerijetko je oblična istost intenzifikatorskih čestica i veznika stvarala probleme u gramatičkome opisu: i u sličnim su slučajevima gramatičari davali prednost obliku pred funkcijom riječi u iskazu;

⁴⁸ Takvo se određenje izravno suprotstavlja shvaćanjima *čestica* kao isključivo pragmatičkih riječi (usp. Tekavčić 1989: 127).

⁴⁹ Nešto se slično može iščitati i iz podjele čestica s morfološkoga stajališta (usp. Sesar 2005: 23).

4. važnost forme ogleda se i u određenju npr. prezentativa *eto*, *eno*, *evo* kao prijedloga: oni se relativno često pojavljuju s imenskim riječima u genitivu što je smatrano dovoljnim razlogom za takvo određenje;
5. usmjerenost na uporabu podrazumijeva i usmjerenost na učestalost supojavljivanja pojedinih jezičnih jedinica: iz toga su razloga gramatičari čak i cijele iskaze određivali kao vrstu riječi (s tim je u vezi i problem (ne)gramatikaliziranosti);
6. u primjeru određenja npr. zamjenica i priloga kao veznika moguće je detektirati nekoliko nedosljednosti (nerazlikovanje morfološke i sintaktičke razine koje je prepoznatljivo u određenju svih vrsta riječi, nejasno razdvajanje oblika i funkcije, izostanak određenja veznih sredstava na nadređeničnoj razini i dr.);
7. karakteristično je kako su članovi razreda čestica, veznika i uzvika nerijetko bili određeni kao prilozima: uzrok je tomu vjerojatno prepoznavanje (uvjetno rečeno) modalnoga karaktera pojedinih riječi te davanje prednosti semantičkoj razini nauštrb sintaktičke, tj. bez obzira na funkciju riječi u iskazu.

Prethodno artikulirani problemi predstavljaju sažetak govora o nepreciznostima koje je u djelima hrvatskih jezikoslovaca moguće primijetiti.

U koncepciji kakva se u nastavku rada (a s obzirom na prethodno rečeno) predlaže *uzvik* i *veznik* određuju se kao termini koji pripadaju sintaktičkoj razini, tj. termini kojima se imenuje određena sintaktička služba, rečenični član. Opravdanje za takvo određenje moguće je tražiti i u samim gramatikama koje detektiraju ovdje jasno artikuliran problem, ali ne predlažu gramatičko objašnjenje tih pojava.

Pritom se (kada govorimo o vezniku kao sintaktičkoj kategoriji) misli na one slučajeve u kojima se npr. zamjenice nalaze u ulozi veznika (kako to eksplicitno stoji i u jednoj gramatici): dakle gramatičari su prepoznali da inače druga vrsta riječi može biti u službi veznika. Čini se kako je samo ta činjenica dovoljna kako bi se *veznik* odredio kao sintaktička funkcija koju mogu preuzeti različite vrste riječi (npr. zamjenice, prilozima ili složeni/višerječni izrazi). Takav se opis može povezati i s opisom npr. subjekta u našim gramatikama u kojemu nerijetko stoji kako ulogu subjekta u rečenici može zauzeti zamjenica, imenica, veznik, čestica i dr. (iako u radu smatramo kako je za sintaksu nebitno spominjanje morfoloških pojmova).

Određivanje veznika kao sintaktičke funkcije suprotstavlja se poimanju veznika u rečenici kao jedinice koja stoji izvan nje: činjenica kako veznik stvara odnos među rečenicama

i(li) riječima smatra se dovoljnom za tumačenje i veznika kao jedinice koja je u odnosu s onime što povezuje. Osim toga neosporiva je činjenica da se veznik nalazi u rečenici te se stoga barem djelomično neopravdanim čini izdvajanje veznika iz rečeničnoga ustrojstva.

Za uzvik se također tvrdi kako nije ni u kakvoj vezi s ostalim jedinicama u iskazu, ali činjenica kako uzvik u iskazu ipak postoji barem u određenoj mjeri problematizira takvo određenje. Izdvajanju uzvika (možda) u prilog ide i činjenica koju je interesantno spomenuti u ovome kontekstu (kao kuriozitet). Naime činilo se interesantnim vidjeti što će se u Hrvatskome nacionalnome korpusu pojaviti kao mogući kandidat za kolokaciju s riječi *hej*. Ta se riječ u korpusu pojavljuje 139 puta. Pretragom potencijalnih kandidata za kolokacije uočeno je kako se *hej* u rasponu ± 1 jedinice najčešće supojavljuje sa zarezom prema rezultatima t-testa.⁵⁰

Collocation candidates				
	Freq	T-score	MI	logDice
<i>p/n</i> ,	102	9.305	3.668	-0.816
<i>p/n</i> -	37	5.914	5.173	0.689
<i>p/n</i> "	36	5.681	4.232	-0.252
<i>p/n</i> !	21	4.551	7.199	2.714
<i>p/n</i> ?	20	4.428	6.665	2.181
<i>p/n</i> .	20	2.990	1.594	-2.890

Prikaz 1.⁵¹

⁵⁰ Ovdje se neće ulaziti u detaljnu elaboraciju t-testa (kod kojega se računa razlika između vjerojatnosti supojavlivanja dviju riječi i njihova odvojena pojavljivanja u korpusu; dobivena je vrijednost obrnuto proporcionalna korijenu omjera kvadrata varijance uzorka i veličine uzorka), uzajamne obavijesnosti (eng. *mutual information*, vrijednosti koja govori koliko se povećava sigurnost da će iza jedne jedinice uslijediti neka točno određena; ta se sigurnost izražava u bitovima) i statističke obrade podataka općenito jer bi takav opis u određenoj mjeri prelazio okvire ovoga rada. Čini se dovoljnim spomenuti kako statistički obrađeni podaci iz korpusa mogu biti (ili i jesu) indikativni. S tim u vezi (npr.) usp. Butler 1985.

⁵¹ Prikazi su preuzeti s http://filip.ffzg.hr/bonito2/run.cgi/first_form (pristupljeno 25.5.2013.), mrežnoga pretraživača korpusa (HNK_v25).

Iz prikaza 1. može se vidjeti kako su ostali kandidati (ali sa znatno manjim rezultatom) drugi pravopisni i rečenični znakovi. Prema tim se rezultatima može zaključiti kako je određena izdvojenost *uzvika* neosporna.⁵²

Proširimo li raspon s ± 1 na ± 2 , rezultati poredani prema *MI*-vrijednosti izgledaju ovako:

Collocation candidates				
	Freq	T-score	MI	logDice
p/n hej	3	1.732	16.313	9.210
p/n momče	4	2.000	14.797	9.081
p/n himna	5	2.235	11.878	7.202
p/n Slaven	8	2.827	10.658	6.120
p/n !	23	4.766	7.331	2.845
p/n ?	20	4.428	6.665	2.181
p/n -	48	6.780	5.548	1.065
p/n :	21	4.480	5.483	0.999
p/n "	36	5.681	4.232	-0.252
p/n ja	3	1.632	4.120	-0.365
p/n ,	109	9.672	3.763	-0.720

Prikaz 2.

Iz prikaza 2. može se vidjeti kako se (i to s dovoljno visokom vrijednošću uzajamne obavijesnosti) kao kandidat pojavljuje i imenica *momče*.⁵³ Daljnja pretraga oblika riječi u korpusu kao kandidate profilira imenice u vokativu.

Činjenica da se uzvik shvaćen kao vrsta riječi statistički značajno češće pojavljuje sa zarezom upućuje (s jedne strane) na njegovu izdvojenost iz iskaza. Ipak, čini se kako se upravo ovdje prezentiran podatak može interpretirati kao argument za shvaćanje uzvika kao aktualizatora

⁵² Navođenje rezultata u prikazu 1. ne treba shvatiti kao neuzimanja u obzir činjenice da je pravopis konvencija i da je (zapravo) za lingvistički opis barem djelomično irelevantan. Ipak, ne čini se potpuno neutemeljenim uzeti u obzir rezultate dobivene statističkom obradom.

⁵³ Nije riječ o vokativu imenice *momak* jer je korpus (kao i kandidati za kolokacije) pretražen(i) prema lemmama (ne oblicima riječi).

(što ponekad spominje i Martinet)⁵⁴, tj. kao sažetoga iskaza. Slično se objašnjenje u ovome radu predlaže i za imenice u vokativu. Dakle tradicionalno shvaćeni uzvici i imenske riječi u vokativu (npr. *Ivane, doći kući!*) ovdje se smatraju jezičnim jedinicama koje najčešće preuzimaju sintaktičku funkciju/ulogu uzvika.

Takvo se određenje uzvika čini logičnim, ali dodatno objašnjenje potrebno je za određivanje (npr.) imenica u vokativu kao (sintaktički gledano) uzvika. Za vokativ se naime tvrdi kako je najsamostalniji padež: zapravo je rečenica posebna tipa koja služi za oslovljavanje sugovornika (usp. Pranjković 2007: 200). Takva se narav vokativa može djelomično iščitati i iz odvajanja toga oblika riječi zarezom (ili zarezima, ovisno o položaju u rečenici). Slično tumačenje predlaže se i za uzvike. Dakle i vokativi i uzvici izrazito su (možda i najviše od svih riječi) usmjereni na sugovornika, na (konkretnu) govornu situaciju: njima se poziva na uspostavu govornoga čina ili se njima aktualizira točno određen podatak u konkretnome iskazu (npr. vokativ s obzirom na izvanjezični kontekst može značiti upozorenje na opasnost, radost pri susretu sa sugovornikom, pokudu i sl., a ovdje je važno primijetiti kako je njegov značenjski potencijal izrazito velik te da vokativ, kao i uzvik, aktualizira različita značenja; u tome se kontekstu (tradicionalno govoreći) za vokativ može tvrditi kako je suznačan).

Izrazita pragmatička narav vokativa i njegov aktualizatorski karakter (ovdje predstavljeni kao obilježja uzvika kao sintaktičke funkcije) izostaju u primjerima iz (npr.) usmenoga pjesništva. Takve slučajeve treba jasno razgraničiti od prethodno analiziranih: u tim primjerima vokativ dolazi na mjesto nominativa. Samim tim takav vokativ na aktualizatorski potencijal i pragmatičku vrijednost kakvu ima vokativ u funkciji obraćanja. Razlikovanje tih dvaju tipova vokativa moguće je zamijetiti i u pismu: vokativ koji dolazi na mjesto nominativa (i u ulozi subjekta, eventualno imenskoga dijela predikata) ne odvaja se zarezom.

* * *

⁵⁴ S druge strane Jakobson (1966: 291) govori kako uzvici (i vokativi, tj. izrazi koji služe za dozivanje, izravno obraćanje sugovorniku) prenose određenu informaciju. Čini se kako se upravo to može povezati i s ovdje predloženom interpretacijom uzvika. Sličan je stav moguće iščitati i iz Jakobsonova tumačenja konativne komunikacijske funkcije.

Čini se kako je prethodna analiza dala dovoljno dokaza za klasifikaciju vrsta riječi i sintaktičkih funkcija kakva se predlaže u ovome radu. Po ovome se modelu čestice dijele na:⁵⁵

1. vezničke: a) konjunktorske: *i, pa, te, ni, niti* (*Došli smo u hotel i legli u krevet.*),
ili (ili...ili...) (*Ljetujemo (ili) u Hrvatskoj ili u Grčkoj.*),
a, ali, nego, no, već (*Zaljubljena je, ali nije sretna.*);
b) subjunktorske: *jer, ako, kako, gdje, kamo, premda, mada, tko, koji, čiji,*
kolik, kakav...;
c) konektorske: *dakle, međutim, naprotiv, naime, štoviše...;*
d) složene vezničke: *tek što, jedino što, s obzirom na to da...;*
2. uzvične (interjektivne): a) uzvične (interjektivne) čestice u užem smislu:
jao, ah, oh, hm, ha...;
b) uzvične (interjektivne) čestice *drugoga lica*:
(h)ej, oj, halo, pst...;
c) onomatopeje: *buć, tras, pljas, klik, mjau, vau-vau,*
kukuriku...;
d) koje se odnose na životinje: *iš, điha (đija), mic, gic-gic...;*
e) glagolsko-željne (optativne): *ćao, zdravo, (dovi)đenja...;*
f) prezentativi: *evo, eto, eno, gle;*
3. upitne (interrogativne): *zar, da, li;*
4. pojačajne (intenzifikatorske): *i, ni, niti, pa, čak, ipak, bar(em), li... ;*
5. količinske/gradacijske (kvantitativne): *malo, puno, mnogo, veoma, vrlo, dosta...;*
6. jesno-niječne (afirmativno-negacijske): *da, ne, jest (je);*
7. poticajne (stimulativne): a) u užem smislu: *neka, da;*
b) glagolske: *(h)ajd(e)(mo/te), deder, čuj(te), daj(te);*
8. usporedne (komparativne/aproksimativne): *kao, što, sve.*

U komentaru pojedine (pod)vrste čestica koji slijedi povezivat će se razina vrste riječi sa sintaktičkom funkcijom koju te riječi najčešće zauzimaju. To povezivanje ne treba shvatiti kao nerazlikovanje jezičnih razina o kojima se govori: ono služi lakšem uviđanju razlika u shvaćanju problematiziranih riječi predloženome u ovome radu.

⁵⁵ Ova se podjela u određenoj mjeri oslanja na podjelu u Silić-Pranjakovićevu gramatiku.

U tome smislu narav čestica uvrštenih pojedinu podskupinu vezničkih ne treba posebno problematizirati (ona je razvidna je iz naziva pojedine podskupine): konjunktorske vezničke čestice na sintaktičkoj razini zauzimaju funkciju veznika nezavisnosloženih rečenica, subjunktorske zavisnosloženih rečenica, a konektorske čestice pojavljuju se kao vezna sredstva na razini teksta.

Interjektivne čestice podijeljene su u četiri skupine, a sve na sintaktičkoj razini dolaze u ulozi uzvika. Uzvične čestice u užem smislu izražavaju govornikov stav prema sugovorniku, rečenome, govornoj situaciji i sl. – to im je primarno značenje. Uzvične čestice drugoga lica usmjerene su isključivo prema sugovorniku⁵⁶, a od onomatopejskih se interjektivnih čestica razlikuju po tome što onomatopeje mogu zauzimati i druge pozicije rečeničnoga ustrojstva. Kao posebna su skupina, zbog preciznije klasifikacije te zbog uzimanja u obzir i semantike, izdvojene one uzvične čestice koje se odnose na životinje. Unutar skupine uzvičnih čestica razlikuju se i glagolsko-željne (optativne) interjektivne čestice te prezentativi.

Upitne su čestice *zar*, *da* i *li*, a jednako su specijalizirane i kontekstno ograničene jesno-niječne čestice. Među njih je ubrojena i čestica *jest* koja se jesno-niječnom česticom smatra u kontekstima sličnim sljedećem (kada je zamjenjiva s česticom *da*):

- *Dolazi li on zaista u Zagreb?*
- *Jest, dolazi.*

Intenzifikatorske su čestice one koje služe isticanju značenja riječi na koju se odnose. U tu se podvrstu čestica ubrajaju i one koje su oblično jednake nekim vezničkim česticama. Treba naglasiti kako *i* u kategoriji intenzifikatorskih čestica nije jednako onome *i* uvrštenome u konjunktorske čestice. Osim toga u skupinu je intenzifikatorskih čestica uvrštena i čestica *li*. Takva se klasifikacija temelji na uporabi te čestice u kontekstima tipa *gladan li sam, jadan li je on* i sl. u kojima (čini se) *li* služi isticanju.

Za kvantitativne čestice treba reći kako se u njih ubrajaju one riječi koje se nerijetko smatraju priložima. Riječ je o onim slučajevima u kojima se *prilog* nalazi ispred priloga (*udaraš dosta jako*), pridjeva (*veoma lijepa*) ili imenice (*ti si odviše budala*). Ovdje su *dosta*, *veoma* i

⁵⁶ Sve su uzvične čestice takve jer u iskazima zauzimaju sintaktičku funkciju uzvika. Ovdje se samo želi naglasiti kako je ta narav uzvičnih čestice izrazito razvidna iz uporabe uzvičnih čestica drugoga lica: one su usmjerene na sugovornika u smislu uspostave komunikacijskoga čina, poziva na sudjelovanje u (najšire mišljeno) i komunikacijskom interakciji.

odviše u svojstvu gradiranja, izražavanja višega ili nižega stupnja onoga što određuje značenje riječi na koju se gradacijska čestica odnosi: njima se želi se reći u kojoj je mjeri (uvjetno rečeno, količini) ta osobina zastupljena, ali ne na način na koji se to čini priložima.⁵⁷ Ovdje se količina ne treba shvatiti u onome smislu u kojemu se shvaća u slučaju priloga koji označavaju količinu i koji se prije svega tiču okolnosti vršenja glagolske radnje. U ovim je slučajevima riječ o intenziviranju pojedine osobine, ali te čestice nisu intenzifikatori u smislu onih navedenih u četvrtoj skupini. Osim toga kvantitativne čestice služe i za svojevrsnu perifrastričnu komparaciju pridjeva i priloga (ili osobina izraženih imenskim riječima) (usp. Pranjković 2013: 200).

Poticajne čestice objedinjuju dvije skupine: poticajne čestice u užem smislu (u tu je skupinu uvrštena i čestica *da* u slučajevima tipa *treba da radiš* ili *da to nisi dotakao*) i glagolske poticajne čestice. Ovdje treba reći kako se oblici glagola (npr.) **hajti* smatraju glagolskim česticama samo u onim slučajevima u kojima su nezamjenjivi oblicima glagola *ići*. Slično objašnjenje vrijedi i za *čuj(te)*, *daj(te)*: kada značenje glagola od kojih su te čestice nastale nije aktualizirano kao slučajevima tipa *Čuješ li zvuk violine* ili *Daj mi tu knjigu*, te se riječi smatraju glagolskim česticama.

Posljednja izdvojena skupina čestica predstavlja usporedne čestice. *Kao* je u ovakvoj koncepciji mišljeno kao čestica kojom govornik izražava određenu sumnju u istinitost onoga o čemu govori (*Bilo ga je kao malo stid*; usp. Pranjković 2013: 200; 2012-219). Osim toga *kao* služi i za kondenzaciju iskaza (*pametan kao Einstein*) te dolazi i kao pragmatička, modalna čestica. Ovakvu uporabu čestice *kao* treba jasno razgraničiti od slučajeva kada je ona sastavnica složenih vezničkih čestica (*kao da*, *kao što*).

Vratimo se na rečenicu *Hej, pa vidio sam te jučer na kolodvoru i na tržnici, ali ti si odviše budala da mi odzdraviš*. Subjekt je u prvoj rečenici izostavljen, zališan je, a glasio bi *ja*. Predikat je *pa vidio sam* (predikat je u ovome slučaju sastavljen od glagola u perfektu i intenzifikatorske čestice *pa*)⁵⁸, objekt *te*, a *na kolodvoru i na tržnici* priložne su oznake mjesta. *Hej* je u ovoj rečenici uzvik, a *i* *sintagmatski* veznik.

⁵⁷ Značenja (ne samo) gradacijskih čestica (nego i svih drugih) zahtijevaju detaljniju korpusno utemeljenu analizu. Čini se kako bi se u takvoj analizi izrazito uporabljivim pokazao kognitivnolingvistički pristup koji (npr.) Langacker (ali i drugi) koristi u analizi značenja prijedloga.

⁵⁸ Iako se smatra kako se o morfološkim kategorijama u sintaktičkom opisu ne treba govoriti, morfološka se razina ovdje spominje kako bi se uočile razlike između ovoga modela i tradicionalne podjele riječi na vrste.

U prethodnome je slučaju termin *uzvik* korišten za imenovanje onoga člana rečeničnoga ustrojstva koji se odnosi na potencijalnoga sugovornika. *Hej* na morfološkoj razini pripada interjektivnim česticama *drugoga lica*.

Termin *veznik* korišten je za imenovanje onoga člana rečeničnoga ustrojstva koji veže dva istovrsna rečenična člana (*sintagmatski veznik*, u ovome je slučaju riječ o dvjema priložnim oznakama). *Veznici* su i oni članovi rečenice koji vrše funkciju vezivanja dviju surečenica. *Ali* je u navedenoj rečenici adverzativni *rečenični* veznik.

5. Sinteza

Veznici, uzvici i čestice tradicionalno se određuju kao tri različite vrste nepromjenjivih riječi. Njihove se definicije u jezičnim priručnicima uglavnom podudaraju. Na morfološkoj se razini ne javljaju veći problemi pri opisu tih jezičnih jedinica. Međutim na razini rečenice javljaju se brojna pitanja na koja nije lako odgovoriti.

Samo pisanje gramatike prvenstveno podrazumijeva pisanje o oblicima, opisivanje i propisivanje (deskriptivna i preskriptivna strana jezikoslovlja). Sintaksa je u starijim gramatikama bila relativno zanemarena (posebice u deskriptivnome smislu), a i onda kada se o sintaksi govorilo, govorilo se na način izrazito udaljen od danas uobičajenoga. Sintaksa se u npr. Kašićevoj gramatici svodila na desetak *pravila*. Govora o dijelovima rečenice gotovo da u nekim našim starijim gramatika nije ni bilo.

Na neki se način čistoj logici opire promatranje nepromjenjivih riječi u kategorijama morfološkoga. Područje interesa morfologije jesu različiti (!) oblici. Definiramo li jasno područje interesa morfologije, sama se smislenost opisa nepromjenjivih riječi, riječi koje imaju jedan oblik, unutar morfologije čini upitnom.⁵⁹

Nakon uvodnih napomena i pokušaja naznačivanja problema koji će se obrađivati u ovome radu, uslijedio je pregled vrsta riječi zanimljivih u kontekstu uzvika, čestica i veznika.

Nekoliko se stvari može prigovoriti gotovo svim našim starijim gramatikama. U prvome se redu misli na nerazdvajanje pojmova koji pripadaju različitim jezičnim razinama, jasno nerazlučivanje (ili nejasno razlučivanje) morfološke i sintaktičke razine te pojmova koji tim razinama pripadaju. Ta je pojava razvidna iz (npr.) uvrštavanja uskličnih rečenica u morfološku kategoriju uzvika. Drugo što se gramatikama može prigovoriti jest problematično uvrštavanje pojedinih riječi u određene podskupine neke vrste riječi. Ovdje se misli na uvrštavanje npr. veznika *a* u isključivo sastavne veznike.

⁵⁹ U tome je, a i u mnogo čemu drugome, Silić-Pranjkićeva gramatika izrazito precizna. U toj se gramatici nepromjenjive riječi opisuju unutar poglavlja u kojemu se tematizira sintaksa. Jedini spomen nepromjenjivih riječi izvan toga poglavlja jest (što je razumljivo) u tvorbi priloga.

S uzvicima je povezano i nerazlikovanje eksklamacije od interjekcije: mnoge su riječi (mnogi oblici) uvrštene u uzvike zbog svojega uskličnoga karaktera. Pritom se prvenstveno mi sli na uvrštavanje imperativa ili optativa u uzvike).

Različite su vrste riječi s današnjega stajališta ubrajane među priloge. Potrebno je jasno artikulirati kako je prilog ono čime se označuju različite okolnosti vršenja glagolske radnje. Te su riječi u prvome redu specijalizirane za izricanje priložnih oznaka mjesta, vremena i načina. Prilozi dakle dolaze uz glagole. Sada se mogu činiti problematičnima oni slučajevi u kojima se prilog nađe uz npr. imenicu (*puno vike*). Spomenutu bismo sintagmu mogli parafrazirati na sljedeći način: *vike puno ima*. Dakle ovo *puno* odnosi se na *ima*. Drugo objašnjenje za ovaj slučaj ponuđeno je u ovome radu: *puno* se može odrediti kao kvantitativna čestica.

Prilozi su vrsta riječi čija se obilježja u određenoj mjeri preklapaju s obilježjima riječi koje ne uvrštavamo u tu skupinu. Npr. čestica *da* podrazumijeva i afirmativan odnos prema određenoj glagolskoj radnji. Ona se s toga stajališta približava onim riječima koje opisuju, koje izražavaju kakvu modalnost. Široko značenje priloga i njihova još šira uporaba na razini rečenice omogućuju njihovo klasificiranje kao *riječi sviju vrsta* (usp. Pranjković 1993: 243).

Prijedlozi su također bili vrsta riječi podložna prodiranju današnjih čestica i veznika. Tomu je krivo shvaćanje prijedloga kao riječi koja prethodi imenskim riječima.

I iz toga je vidljivo kako mnoge pojave nisu dovoljno precizno definirane u starijim gramatikama. To je slučaj i npr. sa samom kategorijom padeža, izjednačivanje prijedloga i prefiksa i sl.

* * *

Analiza starijih gramatika omogućila je artikuliranje različitih zaključaka u vezi s gramatičkim statusom i opisom riječi (u gramatičkim analizama) određenih kao uzvici, veznici i čestice. Čini se kako u sadašnjem sintaktičkom opisu postoje određene praznine, prazna mjesta. One se vide pokušamo li pridružiti sintaktičku funkciju riječima tipa *hej* ili *nego*. Samo postojanje tih riječi u iskazima/rečenicama na neki način podrazumijeva i postojanje njihove sintaktičke funkcije.

Osim navedenoga uzvici, veznici i čestice uvijek se određuju kao sinsemantične riječi. Sinsemantičnost podrazumijeva nemogućnost pridruživanja (samostalne) sintaktičke funkcije tako određenim riječima, a samim time i njihovu nemogućnost da samostalno tvore iskaz/rečenicu. Prethodno je pokazano kako čestice i uzvici (i prijedlozi i prilozi) nerijetko samostalno tvore iskaze. U takvim slučajevima te riječi jesu kontekstualno uvjetovane, ali čini se kako razlika u stupnju (ne)određenosti u odnosu prema (npr.) imenicama nije tako velika: značenje je i imenica, kao i bilo koje druge vrste riječi, kontekstualno/situacijski uvjetovano, posebice s obzirom na polisemiju kao jednu od temeljnih značajki svih jezičnih jedinica i kao princip kategorizacije.

Prethodna analiza (uključujući i statističku obradu podataka iz Hrvatskoga nacionalnoga korpusa ide u prilog shvaćanju veznika isključivo kao sintaktičke funkcije. Jednako je tako sintaktička funkcija i uzvik. U tome se kontekstu nedorečenom može činiti sintaktička uloga čestica. U primjerima tipa *Pa doći ću sutra* intenzifikatorsku se česticu *pa* može promatrati kao dio predikata (kao i *ne* u *Sutra neću raditi*). Ta čestica intenzivira značenje predikata. Međutim što je sa sintaktičkom funkcijom čestica *da* i *ne* u naslovu ovoga rada?

Čestice, kao i sve nepromjenjive riječi, imaju izrazito uopćeno/shematično značenje. Tome je značenju potreban kontekst (koji je potreban i samoznačnim riječima) kako bi se ono suzilo na konkretan slučaj, tj. njima treba kontekst kako bi se njihovo značenje (koje nedvojbeno imaju) moglo aktualizirati s obzirom na konkretnu uporabu. Ovdje se (između ostaloga) želi reći kako (npr.) čestice stupaju u odnose s drugim (autosemantičnim) riječima. Prema tome njihovo je značenje i *leksičko*. Naravno, ne u smislu leksičkoga značenja imenica, riječi koje imaju referenta u nekoj izvanjezičnoj pojavi, ali one sadrže određenu količinu značenja koje nam sugerira je li nešto (npr.) istinito ili nije (*da* i *ne*).⁶⁰

Dakle *da* i *ne* mogu se shvatiti kao signali afirmacije i negacije kao radnje, tj. suprotstavljanja u širem smislu. Taj iskaz/rečenica može glasiti i npr. *hoćeš ili nećeš*. U tome bismo slučaju mogli govoriti o predikatima.

⁶⁰ Iako i neke imenice imaju izrazito shematično značenje (npr. *biće*, *pojam* i sl.): riječ je o imenicama koje predstavljaju superordinirane pojmove koji objedinjuju (kognitivnolingvistički) različita opimjerenja.

* * *

Konačna podjela riječi u vrste prema tezama elaboriranim u ovome radu izgledala bi ovako:

1. promjenjive riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli;
2. nepromjenjive riječi: prijedlozi, priloz⁶¹, čestice.

Pojedine riječi mogu postati sljedećim članovima rečenice:

1. subjektom,
2. predikatom,
3. atributom,
4. apozicijom,
5. objektom,
6. priložnom oznakom,
7. uzvikom,
8. veznikom (*sintagmatskim i rečeničnim*).

⁶¹ Takvo određenje priloga kao nepromjenjive vrste riječi polazi od pretpostavke da promjenjivost riječi podrazumijeva paradigmu te da je u slučajevima tipa *brzo trčiš*, *brže trčiš od njega* i *najbrže trčiš* riječ o prilozima nastalim konverzijom. Osim toga potpuno je opravdano i prihvatljivo tumačenje da kvalitativni prilozima nemaju komparacije zato što su prilozima, nego zato što označuju kakvoću (usp. Pranjković 2013: 171-172). Kod pridjeva je drukčije jer se poredbenost može smatrati obilježjem vrste (tako da su i npr. gradivni pridjevi barem potencijalno komparabilni). Usto treba reći kako kakvoću kod priloga treba shvatiti u širem smislu nego što se o njoj govori kod pridjeva jer ona obuhvaća i npr. prostor.

6. Zahvala

Hvala prof. dr. sc. Ivi Pranjkoviću na izuzetno inspirativnim i edukativnim predavanjima i seminarima, otvorenosti za pomoć, rasprave i česte konzultacije te na pristupačnosti. Svako se predavanje i svake konzultacije dotiču različitih problema jezikoslovne kroatistike (ali i jezikoslovlja općenito) te daju smjernice daljnjim promišljanjima o pojedinim pitanjima.

Hvala dr. sc. Tatjani Pišković na uistinu korisnim savjetima i komentarima u vezi s ovim radom, dodatnim smjericama, na konzultacijama i pokazanom interesu za studentska promišljanja o jezikoslovnim temama.

7. Literatura

1. AUSTIN, John L. (1962) *How to do things with words*. Oxford: Clarendon press.
2. APPENDINI, Francesco Maria (1828) *Grammatica della lingua illirica*. Dubrovnik: Presso Antonio Martecchini.
3. BABIĆ, Stjepan (1988) Vrste riječi i preobrazba. *Filologija* 16. Str. 25-33.
4. BABUKIĆ, Vjekoslav (1836) *Osnova slovnice slavjanske narêčja ilirskoga*. Zagreb.
5. BARIĆ, Eugenija i dr. (2005) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
6. BERNARD, Alan (2011) *Povijest i teorija antropologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
7. BRABEC, Ivan, Mate HRASTE i Sreten ŽIVKOVIĆ (1954) *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
8. BRLIĆ, Ignjat Alojzije (1850) *Grammatik der Illyrischen Sprache: wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa & c. dann von den Illyriern in Banat und Ungarn gesprochen wird*. Ofen: Universitäts Schriften.
9. BUTLER, Christopher (1985) *Statistics in linguistics*. Oxford: Basil Blackwell.
10. DAKOVIĆ, Sybilla (2006) Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije. *Filologija* 46-47. Str. 67-76.
11. DELLA BELLA, Ardelio (2006) *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
12. DAMJANOVIĆ, Stjepan i dr. (2004) *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
13. DIVKOVIĆ, Mirko (1908) *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole*. Zagreb.
14. ERDELJAC, Vlasta (1997) *Prepoznavanje riječi*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije: Ibis grafika.
15. ERDELJAC, Vlasta (2009) *Mentalni leksikon: modeli i činjenice*. Zagreb: Ibis grafika.
16. FLORSCHÜTZ, Josip (1940) *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika za srednje i slične škole*. Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskarnica Banovine Hrvatske.
17. HJELMSLEV, Louis (1980) *Prolegomena teoriji jezika*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

18. KAŠIĆ, Bartol (2002) *Institutionum linguae illyricae libri duo*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
19. KRIŽANIĆ, Juraj (1984) *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
20. KUNZMANN-MÜLLER, Barbara (2005) Veznici u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. U: *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004*. Str. 29-39. Zagreb.
21. LANGACKER, Ronald W. (1995) *Foundations of cognitive grammar*. Stanford: Stanford University Press.
22. MARETIĆ, Tomo (1963) *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
23. MARKOVIĆ, Ivan (2010) *Uvod u pridjev*. Zagreb: Disput.
24. MARKOVIĆ, Ivan (2012) *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
25. MATASOVIĆ, Ranko (2008) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
26. MAŽURANIĆ, Antun (1859) *Slovnica hervatska za gimnazije i realne škole. Dio 1, Rječoslovje*. Zagreb.
27. MIKALJA, Jakov (2008) *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
28. PIŠKOVIĆ, Tatjana (2011) *Gramatika roda*. Zagreb: Disput.
29. PLIŠKO, Lina (2003) *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*. Doktorska disertacija u rukopisu.
30. PRANJKOVIĆ, Ivo (1993) Prilozi kao riječi sviju vrsta. *Suvremena lingvistika* 34. Str. 243-249.
31. PRANJKOVIĆ, Ivo (1999) Gramatika Ignjata Alojzija Brlića (opis nepromjenjivih riječi). *Jezikoslovlje*, vol. 2, br. 1. Str. 170-181.
32. PRANJKOVIĆ, Ivo (2002a) *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
33. PRANJKOVIĆ, Ivo (2002b) Klasifikacija čestica u hrvatskome standardnom jeziku. *Studia Slavica Savariensia* 1-2. 231-236.
34. PRANJKOVIĆ, Ivo (2004) Konjunktori, subjunktori i konektori u hrvatskome standardnom jeziku. *Riječki filološki dani* 5. 457-462.

35. PRANJKOVIĆ, Ivo (2005) Suznačne riječi i njihove vrste. U: *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004*. Str. 19-27. Zagreb.
36. PRANJKOVIĆ, Ivo (2006) *Filološki vjekopisi*. Zagreb: Disput.
37. PRANJKOVIĆ, Ivo (2008) Zamjenica, prilog, čestica i veznik *što*. *Riječki filološki dani* 8.
38. PRANJKOVIĆ, Ivo (2008) Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani* 7. 505-515.
39. PRANJKOVIĆ, Ivo (2013) *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
40. RAFFAELLI, Ida (2009) *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike*. Zagreb: Disput.
41. RAGUŽ, Dragutin (1997) *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
42. SAUSSURE, Ferdinand de (2000) *Tečaj opće lingvistike*. Zagreb: ArTresor: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
43. SESAR, Dubravka (2005) Čestice. U: *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004*. Str. 59-66. Zagreb.
44. SILIĆ, Josip i Ivo PRANJKOVIĆ (2007) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
45. SILIĆ, Josip (2005) Samoznačne (autosemantične) i suznačne (sinsemantične) vrste riječi u hrvatskome jeziku. U: *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2004*. Str. 13-18. Zagreb.
46. SIMEON, Rikard (1969a) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski, španjolski*, sv. 1. Zagreb: Matica hrvatska.
47. SIMEON, Rikard (1969b) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika: hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski, španjolski*, sv. 2. Zagreb: Matica hrvatska.
48. ŠKILJAN, Dubravko (1985) *U pozadini znaka: esej iz semiologije značenja*. Zagreb: Školska knjiga.
49. STARČEVIĆ, Šime (2002) *Nova ričoslovica ilirička*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

50. TEKAVČIĆ, Pavao (1989) Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv. čestica u hrvatskom ili srpskom jeziku i talijanskom jeziku. *Rad JAZU* 427. Str. 127-194.
51. TEŽAK, Stjepko i Stjepan BABIĆ (1973) *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
52. TYLER, Andrea i Vyvyan EVANS (2001) Reconsidering prepositional polysemy networks: the case of *over*. *Polysemy: flexible patterns of meaning in mind and language* (ur. Brigitte Nerlich i dr.). Berlin: Mouton de Gruyter.
53. ULLMANN, Stephen (1962) *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford: Basil Blackwell.
54. VEBER TKALČEVIĆ, Adolfo (2005) *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
55. ŽIC-FUCHS, Milena (1991) *Znanje o jeziku i znanje o svijetu: semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.

7. Sažetak

Rad problematizira uzvik, česticu i veznik kao nepromjenjive vrste riječi koje je na morfološkoj razini (razini oblika) moguće relativno jednostavno, jasno i jednoznačno opisati i odrediti. Problem i složenost opisa tih jezičnih jedinica očit je na sintaktičkoj razini.

U radu se propituju položaj i uloga/služba spomenutih jezičnih jedinica u rečenici te se (objedinjujući strukturalistički i kognitivnolingvistički pristup s dijakronijskom analizom gramatičarskoga mišljenja o uzvicima, veznicima i česticama u hrvatskim priručnicima te analizom korpusa hrvatskoga jezika) nastoji ponuditi u nekim svojim dijelovima drukčija klasifikacija u radu analiziranih jezičnih jedinica/vrsta riječi/funkcija riječi u rečenici.

Rad nastoji ukazati i na nerijetko *marginaliziranje* tih vrsta riječi, posebice uzvika i čestica (s izuzetkom Silić-Pranjковиćeve gramatike), te na njihovo određenje kao jedinica koje iz strukturalističke vizure pripadaju domeni govora, iskaza, dakle onoga supstancijalnoga, akcidentalnoga i individualnog, a ne domeni formalnoga, društvenoga i idealnoga, domeni jezika.

Rad ne pretendira dati potpunu i dokraja iscrpnu analizu ovoga problema, ali pokušava rasvijetliti (na tragu *Gramatike hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Silić-Pranjковиć) problem sintaktičkoga položaja uzvika, veznika i čestica te određenja tih jezičnih jedinica kao (ne)jedinstvene vrste riječi.

Ključne riječi: uzvik, čestica, veznik, sintaksa, morfologija.

Key words: interjection, conjunction, particle, syntax, morphology.